

Bedecs László

1. Minden kortárs művészet küzd az érthetőség és a befogadhatóság korlátaival, hiszen jó esetben olyan kódokat használ, melyek feloldásához még nem állnak rendelkezésre azok a gondolatmankók, értelmezési stratégiák és automatikus válaszok, melyek a klasszikus művek esetében már igen. Ki nem látott már kortárs kiállításról, komolyzenei eseményről vagy épp színházi előadásról kiforduló, tanácstalan érdeklődőket, és ki nem hallott a mai magyar költészettel ismerkedők részéről értetlenkedő vagy épp lebecsülő, elutasító mondatokat? De ezeket a reakciókat nem a művek kínálják, hanem a befogadók felkészületlenségének vagy lustaságának eredményei. A felkészületlenség érthető: nyilván végig kell járni a költészet olvasásának iskoláit ahhoz, hogy egyáltalán legyen valamilyen kapaszkodónk egy-egy konkrét szöveg értelmezéséhez, minél alaposabban ismerni kell a kortárs irodalom, sőt a kortárs művészet hagyományait és kontextusait ahhoz, hogy tudjuk, hová is pozicionálja önmagát a szöveg – mert, persze, egyetlen mű sincs egyedül, egyetlen vers sem lebeg légüres térben. Egy vers értelmezhetősége, átvehetősége pedig épp a környező szövegtér ismeretétől függ. Tehát a költészet olvashatóságának határát nem a művek, hanem az olvasók jelölik ki, és ők változtathatják meg, alakíthatják át, törölhetik el. A helyzet egyébként nem rossz: a kortárs költészetnek ma megvan az a szűk, de lelkes tábora, mely képes követni, kommentálni, értékelni a teljesítményeit.

2. A kortárs művek óvodáskortól jelen vannak az életünkben, és egyre inkább, hiszen a gyerekirodalom igazi reneszánszát éli, a legjobb költők írnak gyerekeknek szóló verseket. Látványosan gazdagodik a Weöresre és a *Cini-cini muzsikára* épülő kánon, és ez lehet az első lépcső a kortárs irodalom felé. Aztán ott vannak a könnyedebb műfajok: a Varró Dániel-féle játékos, kedves, de bonyolult versformákat és váratlan nyelvi megoldásokat használó, önmagában is külön figyelmet érdemlő versvilág, és persze a slam-poetry, amely más szinten és más minőségben, de szintén sokakhoz elér és sokakat fordít a kortárs költészet rétegzettebb szövegei felé. Ugyancsak nagy szerepe van a kritikának és az irodalomról folyó nyilvános beszélgetés más fórumainak, melyek a befogadókat nyitottabbá, tájékozottabbá és magabiztosabbá is tehetik. Az internet óriási lehetőségeket kínál a költészet számára is: sokkal több emberhez, sokkal többféleképpen, visszakereshetően és párbeszédképesebben juthat el – a sokféle költészet a sokféle olvasóhoz. Ezzel demokratizálódik az irodalom, hiszen minden megjelenhet, de mivel a régi intézmények is hatékonyan működnek, a lépcsők, a hierarchiák és az elitek körei is megmaradnak – és ezzel mindenki jól jár, de legfőképp maguk a szerzők.

3. A nemrégiben elhunyt Borbély Szilárd verseit ajánlom az első helyen, és nem csupán kegyeleti okokból, hanem mert meggyőződésem: az utóbbi évtized az ő évtizede volt a magyar költészetben. A kilencvenes évek nyelvjátékos, viccelődős, intertextualitásra épülő magyar költészetét az ő verseivel indult trendek váltották le, és ezzel nyílt tér a komolyabb témákat, a tragikus történeteket, a sötétebb érzéseket újra megszólaltatni. Az ő nyomán indult el az a ma már harmincas éveikhez közelítő költőgeneráció, melynek tagjai akár a pátosz

sűrűn aláaknázott határvidékére is el mertek merészkedni, és olyan témákat is visszahoztak az érvényes költészet területére, mint a szülői szeretet, a gyász, a test esendősége, az abortusz tragédiája, vagy épp a gyengék, a társadalom perifériáján élők kiszolgáltatottsága és beszédképtelensége. Ez a poétikai elmozdulás pedig felerősítette mások mellett a Marno Jánosra, Kemény Istvánra, Takács Zsuzsára vagy Kántor Péterre irányuló figyelmet, és olyan életműveket is felértékelte, mint például az ugyancsak tragikus sorsú Beney Zsuzsáé. Azt hiszem, az említett költők írják a mai magyar költészet legfontosabb, leginkább rólunk szóló, megrázó és felkavaró, saját szorongásainkat megnevező és feloldó, életünk fájdalmairól, meghasonlásairól, hazugságairól, veszteségeiről és ritka örömeiről szóló verseit. Ezért ha a mai magyar költészetéről beszélünk, róluk kell először beszélnünk.

Bertha Zoltán

Mi a költészet? – Mi az élet?

Ha az utóbbira tudnánk, lehet, az előbbire még akkor sem lennének képesek felelni. A misztérium további titkát miképpen kutathatnánk? Kérdésre kérdés, kétségre kétség. S az igazi jó kérdés az, amire nincs válasz; amire van, hogyan lehetne kérdés?

Mit mond a költő? Hogy a „szó nélkül nem történhet semmi”; hogy a szó „elvezet a pecsétek mögé, ahol éppen rám várnak a titkok. Vezet ahhoz, ami még nem létezik a világban. Vezet a szakadékok mentén, szüntelen a halál ajkain” (Nagy László). Mert a vers nyelv, rejtély és felismerés, szellem és teremtés. Érzéki csoda és érzékfölötti őstörvény egyszerre. A spirituális lényegvalóság inkarnációja, a lélek szava, a lélek nélküli szó életre lehelése. De csak akkor, ha az a tényleges költőszemélyiségtől közvetlen hitelességgel eredő belső hang és jelnyelvi forma kiáradása, mert csupán az elidegeníthetetlen saját lehet igaz és egyetemes. Csalóka ám a nyelvi művészet: mintha a nyelven keresztül mindenki értené vagy megérthetné a másikat. De még a hétköznapi beszéd is félreérthető; hát még a megtevesztőn ismerős szavakat másik

dimenzióban áramoltató sorsbeszéd és sors-nyelvezet! A transzcendencia igézete és varázslata: benne a nyelvben, és mégis túl a nyelven. Benne a létben, és mégis megborzongani, megrendülni, emberminőségben át-lényegülni a vers-szó, a vers-mondat, a költemény-katedrálisok egész univerzumából sugárzó mélyebb és magasabb szférák hatásától: ez maga a költészet, az írásművészet utolérhetetlensége. Semmi mással nem helyettesíthető értékjelentések által megalkotott vonzástere az egzisztenciának, hogy a benne részesülő létező lény attól megragadottan önnön végigazságaira pillanthasson. „A műben az igazság megtörténeése működik. (...) Az igazság a létező világlásaként és elrejtéseként akkor történik meg, ha megköltik. *Minden művészet* – mely megtörténni engedi, hogy a létező igazsága mint olyan eljőjön – a *lényegét tekintve költészet*. A művészet lényege, amire a műalkotás és a művész egyaránt rá van utalva, az igazság működésbe lépése” (Martin Heidegger). Az igazság pedig az ember kettős természetétől elválaszthatatlan: antropologikum és metafizikum összefüggései a feltétlen ön-

értékek kölcsönösségére világítanak. „Az igazság a lét igazsága. A szépség nem e mellett az igazság mellett fordul elő. Akkor jelenik meg, amikor az igazság művé válik. A megjelenés, mint az igazságnak a műben és műként való léte: a szépség” – ugyancsak Heidegger idézve. De a nagy magyar esztétára, Sík Sándorra hivatkozva is tudhatjuk a lírai kifejezés összetettségéről, hogy *„az érzéki jelenség szellemi úton válik benne szemléletessé, a szellemi pedig érzéki úton”*.

Az ember, a költő, a mennyek és poklok, ég és föld, humanitás és divinitás között hányódó teremtmény azonban beletartozik identitásának egyéni túli meghatározó tartományába: népének teljes kulturális közegébe, légkörébe, emlékezetébe, hagyomány- és lelkivilágába is. S ha a „mindenkori nyelv ama kimondás megtörténe, melyben egy népnek történetileg kibomlik világa” (Heidegger), akkor az irodalom a nyelvi-kulturális (sőt erkölcsi, vallási, társadalmi) önazonosság és megmaradás egyik pótolhatatlan feltételévé nemesedik. A költészet megóv a történelmi létromlás megannyi katasztrófájának legpusztítóbb változatától: a bűn, az embertelenség, a népiertő erőszak bármilyen morális elfogadásától; a beletörődéstől, a szellem lefegyverzésétől. Mert amit őriz, az maga a vigasz és a túlélésre biztató erő. „A költészet örökletes gyógyír; a népé különösen. / Mindig akad valami, amivel szemben védtelen az ember. S amíg akad, addig van költészet is” (egy másik költővel, Szilágyi Domokossal szólva).

A magyar nép- és műköltészet hatalmas kincsestára különösképpen példázza, hogy a művészi szó miként emelkedik egyben megtartó erővé. Mert a nemzet fennmaradását a kultúra folytonossága jelenti, amint fordítva

is: a kultúráé a nemzeti közösség léte biztosítja. Az emberiség javát szolgáló és értékgazdagságát növelő kultúráról nem lehet lemondani: a létharc és a szellemi küzdelem egybeszőődik. Sorsköltészetünk ragyogó önismeret-bővítő sorstűkre annak, hogy a szellem jelzőfényei szerint cselekvő magyarság kataklizmatikus történelmében hányféleképpen fonódott össze a megmaradásakarát a hittel és a reménnyel. S hogy a lét- és hitküzdelem milyen remekművek sokaságában szakralizálódott, kristályosodott egy szerencsétlenségében olyannyiszor megalázott kollektívum önfelmutató, öntanúsító morális credójává és vallomásátá. A magyar nép legmélyebb-legautentikusabb fájdalmai, vágyai, felismerései, szándékai fakadnak fel ezekben az alkotásokban, s a lehető legváltozatosabb regisztereken hangzanak fel: a keresztény vallási tradíció őselményeivel töltekező hitvalló imádság, himnusz, óda, segélykérő könyörgés, lamentáció, a tágabb és szorosabb értelemben vett zsoltáros ének, vagy az archaikus-mitológikus folklórörökségben is gyökeröző sirató, fohász, ballada, liturgikus népének, bűnvalló konfesszió és a többi műforma poétikai-esztétikai színességében. Velejéig átitatódott a magyar líra a folytonosan érvényesülő biblikus vonatkoztatás-rendszerrel. A magyar sors gyakran a krisztusival látszódtott egybeesni, illetve az ahhoz való hasonlatosságában ábrázolódtott. Az „imitatio Christi” vagy az „athleta Christi” gondolatától a „Húsvétalan a magyarság” tragikus panaszaán át a „Népek Krisztusa, Magyarország” katartikus felismeréséig, régi, török-dúlásos századoktól 1956-ig, Zrínyitől Adyig és Máraiig folytonosan megnyilvánult az érzelmi, értelmi, erkölcsi hozzákötődés a krisztusi üzenethez.

A fájdalom a passióhoz, a szenvedéstörténethez, a remény a feltámadás, a megváltás üdvtörténetéhez kapcsolódott: a krisztológiai sorsazonosításban, sorspárhuzamosításban a magyar közösség és képviselője – a magyar lélek megszólaltatója, a magyar írástudó – a saját élményét vetítette ki. A krisztusságélményt mintegy a saját tapasztalataként érezte át. S a válságos idők szűnhetetlenségében az isteni üdvterv valóban az utolsó, egyetlen valóságos kapaszkodóként szolgált.

„Ember az embertelenségben, / Magyar az űzött magyarságban” (Agy Endre); „adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak” (József Attila); „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazab-bá lenni*” (Reményik Sándor); „mindig magunkért, soha mások ellen” (Dsida Jenő); „EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT!” (Utassy József) – a végtelenségig sorjázthatnánk azokat a költői üzeneteket, amelyek emberség és magyarság egymástól való eltérhetetlenségét nyomatékosítják. Sok évszázadon át hallatszó ígék véshetik a modern időkben is tudatunkba, hogy ami egy nép számára létszükségleti szellemi érték, az veszteség nélkül nem iktatható ki a világkultúra egészéből sem. Ezért ragaszkodni ahhoz, ami a miénk, nem bezárkózás, hanem ellenkezőleg: táv-

latnyitó örök emberi kötelesség. Ha megsejtünk tehát valamit abból, hogy mi a költészet, nem lehet nem ráébrednünk a minden nemzet, így a mi szétszóratott és sokfelől veszélyeztetett népünk alapigényéből is fakadó küldetésparancsra: ami nem más, mint hűség, megőrzés, gyarapítás. Eszméljünk a „sajátosság méltóságának” eredendő bizonyosságával, a hozzájárulás és az egyenrangú részvétel önértékességével. „Hát igenis lenni, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni” – hirdethetjük Kosztolányival, vagy Makkai Sándorral: „Nem érte, az ő kedvéért, hanem önmagunkért kell európai nemzetnek lennünk. Ez, éppen ebből kifolyólag, valami egészen mást jelent, mint Európa utánzójának, szolgájának, vagy éppen majmolójának lenni. Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalanságaira, szeszélyeire, képmutatására, felfuvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul.”

Ha van, ami köt és emel – köt a bennünk és emel a fölöttünk lévő értékekhez –, az életigazító irodalmunk, költészetünk bővítoles glóbusza és mindenségátölelő galaktikája.

Borcsa János

A kritikus is valami olyat mondhat az általa művelt műfaj keletkezéséről, mint egyik kiváló huszadik századi esszéírónk az esszé születéséről, vagyis azt, hogy Alkalom szüli. Például egy elemzését nemrég Markó Béla *Csatolmány* (Csíkszereda, 2013) című verseskötetéről.

Hogy éppen Markót olvassa, annak külső meghatározottsága is van, mint-hogy a magyar irodalomnak ugyanazon, az erdélyi kisebbségi viszonyok között létező „hajtásához” tartoznánk, s a költő ebben a kötetében éppen ezt a lét-élményt tárja fel személyes érintettségéből kiindulva s a hitelesség igen meggyőző erejével, úgy, hogy eközben valóban a mai költészet „olvashatóságának határait” is képes kitágítani, mondhatni oldott és olvasóbarát formát választva komoly és közérdekű témák (haza és magyarság, kisebbségi lét és többség, illetve az anyaország viszonya) lírai megközelítésében.

Figyelmet érdemel ugyanakkor, hogy eredeti nézőpontokból, továbbá a költő és költészet szerepének pontos felismeréséből kiindulva szólaltatja meg témáit Markó Béla. Nem téveszti szem elől például, hogy immár évtizedek óta a váteszi szerepre, úgymond, nincs jelentkező a magyar irodalomban, de általában is a költőnek a társadalomban betöltött szerepe a modernség beköszöntével egyre kisebb. Akik közvetlenül kívánnak szólni mégis egy nagyobb közösséghez, azoknak jól meg kell választaniuk többek között a hangnemet s a közlésformákat, hogy hitelesnek bizonyuljon megszólalásuk. Markó például, midőn Petőfi *Nemzeti dala* megszólította, egy *nemzeti* dal szerzésére vállalkozott mindössze, vagyis egy hangsúlyosan ironikus átiratra. De hogy ennek a költő-szerephez való ironikus viszonynak a közéletet érintő s mai üzenete van, az tagadhatatlan. A *Fakard* című vers ugyanis segíthet az illúzióinkból való kijózanodásban, a tisztánlátásban, viszont ha erre nem törekszünk – figyelmeztet a vers –, a nemzet eljátszsa történelmi esélyét, azaz: „az idő visszafordul”.

Sok esetben ugyanis a groteszk, vagyis a természetes viselkedési mintáktól, valamint helyzetektől és folyamatoktól merőben elütő minőség uralkodik el minden téren, s helyébe lép akár a komoly, jövőt megalapozó férfimunkának is. Végső soron az ilyen jelenségekhez viszonyul ironikusan a költő. Ennek szemléltetésére érdemesnek tartok idézni néhány, a fenti tünetekre alaposan rávilágító részletet a versből: „Nekem most nincsen láncom, / de van helyette kardom, / kardjával hadonászik / ma kis- és nagy-magyarhon. // Békavirág és pitypang / feje lehull a porba, / korhű huszáruháját / a nemzet fennen hordja. // S a nemzett sem jobb nála, / de nyilván nem is rosszabb, / mert fából van a kardja, / és mégis masírozhat. // Milyen felemelő ez, / hogy szabadok lehettünk, / és folyton zászlódíszbe / öltözik most a lelkünk. // Naponta felavatjuk / és leplezzük Erdélyt, / mint élettelen szobrot, / amely élő volt nemrég.”

Markó egyik elvitathatatlan költői erénye, amit már második-harmadik kötetével kezdődően megfigyelhetni, az intellektualizmus, egy határozott és pontos elemzőkészség, amely jelenségek, történések és helyzetek megértésére, értelmezésére s lényegük felmutatására irányul. Történt legyen ez a múlt század nyolcvanas éveiben, amelyet a romániai magyarság viszonyaira vonatkozóan éppen az egyik visszhangos Markó-kötet címével akár a *talánítás*

évtizedének is nevezhetünk, hiszen ekkor érte el tetőfokát a diktatúra, ami az egyéni és közösségi-kisebbségi jogfosztásokat illeti, vagy akár napjainkban, amelyet plasztikusan gyakorolta a *szabadság dzsungele* metaforával illetnek.

Éppen ez utóbbi történelmi helyzet, hogy úgymond *szabadok lehettünk*, indította a költőt, hogy a szemfényvesztő látszatok mögött a kiábrándító lényegre terelje a figyelmet. Ő ugyanis „most már egy vidámabb / nemzeti dalt szerezhethet”, s kijelentheti, hogy „nincsen láncom”, de amit tapasztalnia kell a „kis- és nagy-magyarhonban”, az meglátása szerint nem a nemzet igazi talpra állása, hanem – képletesen szólva –: „egy örökös farsang”.

Íme, az elősoroltak okán bátorkodik a kritikus olvasásra ajánlani Markó Béla újabb verseit!

Gyimesi László

1. Igaz, hogy rengeteg kritikát, recenziót, elő- és utószót írok, de sohasem határozta meg magam kritikusként. Ha egy meghívón, plakáton így titulálnak, nem tiltakozhatom, de elsősorban író, költő vagyok, aki ír kritikákat is. Ezekben kettős törekvést próbálok érvényesíteni: elsősorban az olyan autonóm, képviseleti munkákról írok, amelyeket nemcsak olvashatónak, hanem olvasandónak érzek, ezek mellett a nehezebben kibontható, sűrített nyelvű munkákat igyekszem olvashatóvá (közérthetővé) tenni. Úgy vélem, a mai költészet nagy része – ha nem is erőfeszítések nélkül – befogadható, de a még verset olvasó réteg erre az erőfeszítésre egyre kevésbé hajlandó. Így a befogadói önvédelem egyik formája az érthetetlen költészet csorba mítosza.

2. Alapos, igényes irodalmi oktatás, memoriterek híján minden olvasó maga teremti meg azokat az alapokat, amelyekre saját befogadói világképe épülhet. Ez rossz is, jó is. Rossz, mert egyre kevesebb a közös tudás, az egy-

séges viszonyítási alapként működő, kollektív emlékezetként termékenyebbé váló ismeret. Jó, mert nincsenek gátak, mindenki viszonylag szabadon, előítéletektől mentesen csemegézhet a költészet hatalmas szellemi élesztárából. A kíváncsiság igen fontos szövetségese az íróknak.

3. Erre a kérdésre vagy egy hosszú névsorral, vagy általánosságokkal lehet válaszolni. Az utóbbit választom. Azokat a szerzőket olvasom s ajánlom olvasásra, akik vállalják a magyar irodalom fő vonalának képviseleti tradícióit, s egyben be tudják fogadni a hazai és a világlíra új eredményeit, s ezeket ötvözve alakítják ki szuverén költői világukat. Közülük elsősorban azokra szoktam a figyelmet irányítani (többnyire róluk írok), akik székertáborokon kívül maradván gondozzák az irodalom láthatatlan kertjének rájuk jutó részét, és művi csinnadratták, csoportérdekekből támadó hátszelek nélkül építhetik egyre megkerülhetlenebb életművüket.

Halmi Tamás

1. Sokféle vers van, és sokféle olvasó. Ilyesformán a kérdés jótékonyan megválaszolhatatlan. (Hacsak nem ad számot *minden egyes* befogadó a viszonyáról *minden egyes* műalkotáshoz. Azzal a Napút-számmal bolygót lehetne eltéríteni.)

2. A populáris kultúra tényérésére s a megváltozott technológiai környezetre (internet, okostelefonok, sebes vizuális ingerek stb.) érdemes tekintettel lenni – de igazán építeni arra lehet, ami szikla: az olvasó szívére. (Nem azért, mert kemény, hanem mert örök.)

3. Gergely Ágnes – mert művesen bölcs. Nádasdy Ádámot – mert elegánsan szelíd. Tóth Krisztinát – mert mágiásan szép. Vasadi Pétert – mert elhivatottan derűs.

Kabdebó Lóránt

Örülök, hogy éppen a Napút folyóirat tette fel ezeket a kérdéseket, és éppen most. Ugyanis vagy fél éve ebben a folyóiratban írtam egy terjedelmes tanulmányt, amelyben Weöres Sándor hirtelen támadt népszerűségével szembenézve valójában már előre megválaszoltam ezeket a kérdéseket. Végiggondoltam részletesen a poézis tektonikus rengése után kialakuló változás utáni állapotot.

Ezt megelőzően az általam leginkább megbecsült prózairónk, akinek irodalomban elhangzó szavára még mindig sokat adok, álnaivul megkérdezte: valami történt a magyar lírában, amíg nem figyeltem oda, hogy monográfiát írtál a közelmúltban egy – hozzánk képest – fiatalabb költőről?

A kettő valahol összepasszol. Két irányból is azt jelzi, valami megváltozott a lírában. Mialatt évtizedekig – monográfiásorozatom befejezése óta – azon tűnődtem, hogy korábbi vélekedésemtől távolodóban, a *Te meg a világ* Szabó Lőrincének hangsúlyos tárgyalása mellé – utóbb talán elé is – helyezzem a „harc az ünnepért” törekvésű, valójában „harc az elégiáért” jellemzésű poétikát, és annak megkoronázásaként a *Tücsökgzene* gyakorlatát – valójában a magyar költészet eszményvilága áthangszerelődött. Szinte ugyanazt a kérdésfeltevést követve, amelyeket én Szabó Lőrinc költészetének hangsúlyváltozásaiban regisztrálni kezdtem.

Mert ha „az élet megrágalmazása” okán még a különböző kollaborációval vádolt zsenik, Benn és Céline számára is adódott megjelenést biztosító lehetőség, alkotásra biztató szó, sőt Szabó Lőrinc vélt árnyoldalainak ellenére is megszületik az új rezsím igazolása a *Te meg a világ* okán – addig a század metafizikai hangoltságú, nagy összegező költői teljesítménye, Pound költészete igen sokáig csak az ítéltetés keresztüztüében kicsinyeltetett. Poétikai értékelése szerint is. És látványos volt Szabó Lőrinc felmentése után a *Tücsökgzene* elkészültét fanyalogva fogadó kritika, számonkérés, majd pedig a végül csúcsként értékelt József Attila – Szabó Lőrinc páros mellett Weöres zsenialitásának leicsinylése, formalista játékká degradálása még rangos költőtársak szemében is.

Mindebből következően a huszadik századi költészet megítélésében bekövetkező változás lehetett a 21. századi poétikai újjáalakulás feltétele. A lényegi

kérdés: az ideologikus szembesítést fel tudja-e váltani a poétikai megítélés elsődlegessége. És ez utóbbihoz hozzátársítható-e a morális értékképző erő elismerése. A tét: a Yeats által „tragic joy”-ként emlegetett poétikai attitűd érték-kategóriaként való elismerése megszülethetett-e a századvég távlatából. Az attitűd, amely egyszerre poétika és moralitás, amely képes kiváltani az ideologikus oppozíciót mind a költői gyakorlatban, mind pedig annak elméleti megítélésében. A magam részéről „harc az elégiáért” címkével kötet címbe is emeltem ezt a folyamatot.

Bevezetőül idézzek két időszerűvé emelkedő alkotásszemléleti megállapítást az esszéíró Pound megfogalmazásában: „A plasztikus művészetek, valamint a matematika kivételes eseteitől eltekintve, szavak nélkül az egyén nem képes sem gondolkodni, sem a gondolatát közvetíteni, a kormányzó és a törvényhozó nem tud hatékonyan működni, illetve törvényeit megfogalmazni, és ezeknek a szavaknak a szilárdsága és érvényessége az elátkozott és megvetett *litterati* gondjára van bízva. Ha az ő munkájuk megrohad – ezen nem azt értem, amikor ízléstelen gondolatokat fejeznek ki, hanem amikor munkájuk tulajdon közege, a maga lényege, a szónak a dologhoz való hozzáillesztődése rohad el, vagyis slendrián lesz, pontatlan, túlzó vagy felduzzadt –, akkor a társadalmi és egyéni gondolkodás és rend teljes gépezete mondja fel a szolgálatot.” „Mint már az én rendszertelen és töredékes köteteimben több helyen kifejtettem: koronként csak egy-két géniusz talál és fejez ki valamit. Lehet, hogy ez csak egy-két sor, a lejtés egyfajta minősége; s ezután két tucat, kétszáz, két- vagy több ezer követő ismételi, felold és módosít.”

Honnan és hová vezethet ez az út? Akik régóta élünk, személyesen is emlékezünk, megéltük azokat az időket, amikor a 20. századból mára mértékké emelkedett életművek alkotóit különböző módokon taszították ki a poétikai példatárból. A mára oly időszerű, fent idézett Pound-szövegeket kiemelő és magyarra fordító Szili József kollégám *Pound-recepciónk pikantériái* című esszéjében a *Literatúrában* (2009/4., 459–479.) emlékezik pályakezdése „mértékadó” epizódjára: „T. S. Eliotra 1948 nyarán az *Irodalmi Szemlében* olvasható Fagyjev-idézet hívta fel a figyelmemet: ha a sakálok és a hiénák írni tudnának, olyan verseket írnának, mint T. S. Eliot, olyan regényeket, mint James Joyce, és olyan drámákat, mint Eugene O’Neill.” De nehogy valaki azt higgye, csak az egyik oldalról hangzottak hasonló kijelentések. Legyen másik példám a kortárs lírát avatottan bemutató, kitűnő érzékenységű olvasó, C. M. Bowra, oxfordi professzor, ő a század közepén a század első felének eseményeit összegezve imigyen látja Ezra Pound költői helyét: „A modern angol és amerikai költészet történetében Ezra Pound sajátos helyet foglal el. Sok tekintélyes hívet gyűjtött maga köré: Yeats, Edith Sitwell és Eliot egyaránt nagyra becsülték, és a kor egyik legnagyobb hatású szellemének tekintették. Az átlagolvasó azonban nem képes osztozni ebben a lelkesedésben. Tagadhatatlan, hogy Poundnak számos visszariasztó vonása van. Verseinek megértéséhez roppant olvasottságra van szükség, s e fáradságért nemigen kárpótol a bennük felhalmozott tudásanyag; a költészetén keresztül megnyilvánuló személyiség nem mondható épp rokonszenvesnek; versei gyakran kakofóniába fulladnak; művei a keresett elegancia füledt levegőjét árasztják, és meglehetősen tudáléko-

sak; politikai nézetei agresszivitást és kegyetlenséget tükröznek, s hangoztatójuk rászolgált az egyáltalán nem irigylésre méltó áruló névre. De bárhogyan is ítéljük meg életművének értékét, hatásához nem fér kétség. Az elsők egyike volt az angolul író költők között, akik olyan lírát igyekeztek létrehozni, amelyben a művelt, urbánus ember érzései és gondolatai modern kifejező formát nyernek” (*T. S. Eliot Átokföldje* című tanulmányából *Az alkotó kísérlet* című, először 1949-ben *The Creative Experiment* címmel a Macmillan and Company Ltd. kiadásában megjelent könyvéből, fordította Zentai Éva, Európa, Bp., 1970, 221.).

De van még egy, a mai poétikai érdeklődéssel valaha szemben álló megjegyzés, mely szintén közvéleményt formálóan jelentkezett. Adorno egy megjegyzése révén szlogenné közhelyesedett, hogy „Auschwitz után verset írni barbárság” (a tőle való idézeteket *A művészet és a művészetek: Irodalmi és zenei tanulmányok*, ford. Bán Zoltán András, Hegyessy Mária, Poprády Judit, Tandori Dezső, Helikon, Budapest, 1998. című kötetből veszem). Melyből következhet még a gyász méltóságának elvitatása, a „tragic joy”-ból még a „tragic” megtagadása is, akár még Schönberg *Egy varsói túlélő* című kantátája kapcsán is: „Azáltal, hogy minden keménység és kérlelhetetlenség ellenére egy képet alkot róluk, mégis olyan, mintha szeméremsertő lenne az áldozatokkal szemben. Az áldozatok alapot szolgáltatnak valaminek az elkészítéséhez, műalkotás lesz belőlük, melyet táplálékul odavetnek a világ elé, amely az áldozatokat megölte. A puskatussal vert emberek póre testi fájdalmának úgynevezett művészi megformálása, ha távolról is, de magában foglalja a kicsikart élvezet lehetőségét. A morál, amely a művészetnek megtiltja, hogy az áldozatokat egy pillanatra is elfelejtse, saját ellentétének szakadékába zuhan. Az esztétikai stilizációs elv révén s még inkább a kórus ünnepi imája nyomán a felfoghatatlan sors mégis úgy jelenik meg, mintha valamilyen értelme lett volna; megdicsőül, s ezáltal valami elvész a borzalomból; önmagában már ez is igazságtalanság az áldozatokkal szemben.” Sőt tovább is megy: „az örök szenvedésnek éppannyi joga van arra, hogy kifejezésre jusson, mint a megkínzottoknak a sikoltáshoz, ezért lehetett helytelen azt mondani, hogy Auschwitz után nem lehet több verset írni. Helyes viszont az a kérdés, hogy lehet-e Auschwitz után még élni...” (idézi Szűcs Teri, *Adorno: esztétika Auschwitz után*, Vigilia, 2011/7, 517.).

Ennek a csapda-helyzetnek abszurdá válását az irodalomban nyelvi-drámai helyzetbe emelve végül Beckett fogalmazza meg: „Nyelvtan és stílus. Éppolyan érvénytelenné /himfálling/ váltak számomra, mint egy biedermeier fürdőruha vagy egy úriember rendíthetetlensége. Afféle álarccá /Eine Larve/. Remélhetőleg eljön az idő – hála istennek, némely körökben már be is következett –, midőn a nyelvet azáltal használják a legjobban, hogy a legderekasabban élnek vissza vele. Mivel egy csapásra nem tudjuk kikapcsolni a nyelvet, legalább semmit ne mulasszunk el, hogy minél rosszabb hírbe keverjük. Addig fúrjunk lyukakat belé, míg a mögötte lappangó valami vagy semmi /sei etwas oder nichts/ át nem kezd szüremkedni. Nem tudok ennél magasabb célt elképzelni a mai író számára” (Samuel Beckett, *Disjecta: Miscellaneous Writings and a Dramatic Fragment*, New York. Grove.1984. 52. – idézi: Szegedy-Maszák Mihály, *Irodalmi kánonok*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998, 173–174. [Alföld könyvek 1]).

Mindennek végiggondolása utóbb Adornót aforizmája kiteljesítésén keresztül egyfajta megoldás sejtéséhez vezetheti, miként azt Szűcs Teri disszertációja

és Vigilia-beli cikke meggyőzően levezeti: „»Beckett az egyedüli helyes módon reagált a koncentrációs táborok szituációjára, melyeket nem nevez meg, mint-ha a faragott kép tilalma alatt állnának. Ami van, az olyan, mint a koncentrációs tábor. Egyszer életfogytiglani halálbüntetésről beszél. Az egyetlen halovány remény az, hogy majd minden megsemmisül. Ő ezt is elutasítja. Az inkonzisztencia így létrejövő hasadásából a semmi képvilága lép elő valamiként, és fogva tartja Beckett költészetét.« Ám a látszólagos sztoicizmus művészetéből »hang nélküli sikoly hallatszik: ennek másképp kell lennie! Az effajta nihilizmus éppen a semmivel való azonosulás ellentétét implikálja. Gnosztikus módon, számára a teremtett világ a radikális gonosz, és ennek tagadása egy másik, még nem létező világ lehetősége. Amíg a világ olyan, amilyen, addig a megnyugvás és béke képei mind a haláléhoz hasonlatosak.« (*Negative Dialektik*). Kiemelésemmel igyekeztem jelezni, hogy Adorno olvasatában a képtilalom reprezentatív alkotásának tekintett Beckett-mű ezek szerint nem azért hiteles, mert teljesen megállítja a metaforizálódást, hanem mert megfordítja azt, és az Auschwitz modellként való értelmezésének jegyében nem magára Auschwitzra keres működőképes nevet, hanem a valóságot, a világot nevezi ezen a – ki nem mondott – néven: *Auschwitz*. A modell tehát teljesen önmagában foglalja saját jelöltjét. Ám van ennek a Beckett-értelmezésnek, és tágabban, a negációt megvalósító műalkotások relevanciájának egy még fontosabb mozzanata Adorno megközelítésében: a teljes negáció a szembenézés és nemet mondás tematizálatlan, ám világos képlete által teret nyit egy még erőteljesebben a megnevezés tilalma alá eső régió felnyílására, amelyet utópiának, vagy más szóval, a remény horizontjának hívhatnánk. Különös tükrözés ez, amely a határáig vitt negációval arról tanúskodik, hogy mégis igényt tart önmaga teljes ellentétére, az elgondolhatatlan és csorbítatlan affirmációra” (Szűcs Teri, *Adorno: esztétika Auschwitz után*, Vigilia, 2011/7., 515–524., ill. *A felejtés története: A Holokauszt tanúsága irodalmi művekben*, Pozsony, Kalligram, 2011, írásai az interneten is hozzáférhetőek).

Az áttörés első fázisa Rilke *Duinói elégiáinak*, a kései Yeats-verseknek elismerése, és Eliot költészetében a „tragic joy” poétikai értékének felismerése. Itthon pedig József Attila költészete teljességének értelmezése, Kosztolányi életművének újrafelfedezése és a Szabó Lőrinc-i poétika recepciója. Annak tudatosítása, hogy a létezésben való emberi túlélés morális erejét a tragédiát megelőző költők derűt sugárzó ereje adhatta. A példák kegyetlensége a létezés abszurdítására figyeltet fel, általuk mégis felvillanhat a létezés mélyéből sugárzó oximoron, *credo quia absurdum* alapon megfogalmazódáshoz parancsolva a „tragic joy”-t: „Out of cavern comes a voice, / And all it knows is that one word »Rejoice!«.”

Ha csak a babitsi látomás értelmében kapcsolódnának is, mely egybecseng a bevezetőben idézett Pound-szöveggel: „az igazi világirodalomhoz csak a legnagyobbak tartoznak. S az igazi világirodalom-történet ezeknek története. A nagyoké, akik folytatják egymást századról századra, s kezet nyújtanak egymásnak a népek feje fölött” (*Az európai irodalom története*).

Ha csak a csúcok beszélgetéséről van szó, akkor is a korszak nagy európai költői versbéli eszméletük során az „értelmetlenséggel” való szem-

besüléstől a yeatsi „gyres”-szerű, gyűrűző körforgásban eljutottak a létezés metafizikus egybeérzékeléséig, a *Duinói elégiák*ban éppúgy, mint T. S. Eliot *Ariel dalaiban* és a *vonósnygyesek* rózsakertjében vagy a *Tücsökzene* és a „*Költőnk és kora*” világot egybelátó oximoronjaiban, József Attilának a Szabó Lőrinc-i *Te meg a világ* kötetét vitatkozva továbbszövő versének címével élve: *Eszméletében*.

A verseknek ez az összemunkálása még talán filológiaiilag is bizonyíthatóan tűnhet fel. A *Duinói elégiák* záródarabjainak hatása egyértelműen beleszövdök Yeats kései költészete alakulásába, az ír költő egyik monográfusa, Louis Mac Neice éppen e miatt a hangnemi megoldás miatt hasonlítja össze őket: „Mind Yeats, mind Rilke, az általuk megismert szenvedés, zavar és reményvesztettség ellenére ragaszkodik ahhoz, hogy a Művészet, s mi több, az Élet fő hajtóereje az öröm. A *Tizedik duinói elégiában* alapvető paradoxonként a megszemélyesített Panasz vezeti a nemrég meghalt ifjút az Öröm forrásához, és azt mondja neki: »Emberi körben megtartó folyam-áram« [Tandori Dezső fordítása]. Yeats is azt tartja, hogy a Panasz el tud vezetni az Öröm forrásához, és egyik kései versében leírja ezt a nagyon is igaz paradoxont: »Hamlet és Lear vidám« [Kálnoky László fordítása] – Kleopátra öngyilkossága végül is az élet értékének és az életörömnek is érvényesítése. Ahogy Rilkének, a maga elhagyatottsága ellenére fel kellett tételeznie, hogy az Ittlét gyönyörű, Yeats a csalódások során eljutott ehhez a következtetéshez: »A Barlang megremeg, / Egyetlen szót zúg: 'örvendeztetek!' «” (Luis Mac Neice, *The poetry of W. B. Yeats* [1941], Faber paper covered editions, 1967, 162., Szele Bálint fordítása). És ha már Yeats monográfusa Rilke felé fordítja figyelmemet, én is idézhetem a *Duinói elégiák* tizedik darabjának zárását, ahol a Glück kifejezés hangsúlyos jelenléte éppen ezt a kettősséget vonzza; a „steigendes” és a „fällt”, a növekvő és a lehulló ellentétét fogja egybe: „Und wir, die an *steigendes* Glück / denken, empfinden die Rührung, / die uns beinah bestürzt, / wenn ein Glückliches *fällt*” (Szabó Ede fordításában: „És mi, az egyre növvő boldogság / álmodói, mi úgy hatódnánk / meg, már szinte a döbbenetig, / mint, ha *lehull*, ami boldog”; Tellér Gyulánál: „a *fölszálló* öröm” és „*hogyha lehull*, ami boldog”, Tandori Dezsőnél: „a boldogság *fokozását* vélők” és „*ha lehull*, aki boldog”). Ennek az oximoronnak megjelenése szememben József Attila egyik utolsó ép verse, a „*Költőnk és kora*” című költemény Janus-arcú záró képsora is: „Lágyan ülnek ki a boldog / halmokon a hullafoltok.” Fejtő Ferenc elbeszélése szerint pedig az ő figyelmét Rilke elégiáira József Attila hívta fel, sőt a költő magyarra le is akarta fordítani ezeket: „József Attila olvasta Rilket, nekem is felolvasta, tőle ismertem meg, addig nem ismertem a *Duinói elégiákat*. Rokónának érezte, próbálta fordítani is, csak már nem volt rá ideje [...] – Tudott-e annyira németül? – Annyira tudott. Különben is először szótárral olvasta.” Beszélgetésünket magnetofonra is felvettem, dátuma: 2004. augusztus 18., utóbb a felvételt a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárának adtam át (Hangtári jelzete: K 5867). Ez a felismerés, amely jóváhagyja a József Attila-i „*Költőnk és kora*” csodájának az elégiákkal való összekapcsoltságát, akár biztos emlékezés, akár csak vélt összemosás, ez az öregkori fejtői mozzanat visszatekintve a századvégről feloldja az Adornóhoz kötődő kitagadását a huszadik század legfontosabb költői eredményeinek. Összeköti, szentesíti és felszabadítja azokat.

A nagy alkotók, ha túllépnek a „mai kocsmán”, a „holnapután”-nak, minden irodalom és művészet utókorának dolgoznak: lásd Szabó Lőrinc vallomását szorongattatásai idején (*Bírákhoz és barátokhoz*). Hozzáteve: minden esetben a létezés aktuális máinak tragikumában megmerülve, a holnapban való tájékozódásra felkészítve sugároznak e felé a „holnapután” felé. Az így kiváltódó poétika az elkövetkező pusztulás(ok) idejére előre formálja a világ világosságát. Amelyre nem figyeltek, amit keveselltek a kortársak, politikus szavakat vártak a megfogalmazódó fényesség befogadása helyett. A keservesen kilicitált derű majd csak utólag, az akkori vészek múltán, mostanra szerveződő távlatban állhat össze poétikailag megfogalmazható képletté, újabb nemzedékek példázatává. „Überzähliges Dasein / entspringt mir im Herzen” – a *Kilencedik elégia* zárásaként. Vajda Endre fordításában: „Létek megszámlálhatatlan / sokasága sarjad szívemből”. Szabó Ede fordításában: „Szívemben árad a sok fakadó lét, / s felszökken özönnel.” Tellér Gyula fordításában: „Túlárad az élet / bősége szívemben...” Tandori fordításában: „A szívemből létek / fakadnak – számtalanul”.

Kétségtelen szerepet játszik mindebben a huszadik század sajátos eseményvilága, mégsem csak történelmi tényekhez vagy ideológiákhoz kötöm mindezt, amit a múlt század *egészében* felkínál. A mindennek esszenciájából kialakuló poétikát szálozom össze. És bárha a Sacco di Roma és a német parasztháború kortársai szemében koruk a pusztítás kirívó évszázada lehetett, utókoruk mégis a Sixtus-kápolna és az isenheimi oltár létrejöttével jegyzi a korszakot. A poétikában hasznosuló metafizikai létértelmezés reprezentálhatja-e majdan az ukrainai éhínség, Guernica, Auschwitz, Katyń és Hiroshima évszázadát? Be tudja-e fogadni valamely eljövendő nemzedék a személyiség megépíthetlenségét és hitének elvesztését oly igen átélő szöveg ellenpontozottságát felvető nyilvános vallomást? Idézzem az egyik legpusztítóbb háború kitörésének kezdetén elhangzott Szabó Lőrinc-i megfogalmazást (*Isten és a világ*, rádióelőadás, 1940, Húsvét): „Ateista verset még nem írtak; s ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben. A szerelemben és minden misztikumban mindig istennek vagy isten modifikációinak a mágnese borzongatja a költők idegeit. Még esetleges kételyük, lázadásuk és panteista önistenítésük is csak új és rejtettebb kísérlet a csöndes vagy rettentő titok, az igazság megközelítésére és megvilágítására; s ebben is nemegyszer filozófusoknak és egyházatyáknak a rokonai.”

„De mit szeretek, mikor téged szeretlek? Nem testi szépségedet, nem idővel múló pompát, nem a fény ragyogását – két szememnek e barátját –, nem a különféle daloknak andalító melódiáit, nem a virágok, a balszamok s az illatszerek édes szagát, nem a mannát és nem a mézet, nem az érzéki ölelésre kínálkozó testet: nem ezt szeretem, mikor Istenemet szeretem. S mégis valami fényt, valami hangot, valami illatot, valami ételt és valami ölelést szeretek, mikor Istenemet szeretem: a bennem élő »belső embernek« fénye, hangja, illata, étele, ölelése ez; lelkem számára fény ragyog itt, melyet tér be nem fogad, olyan hang csendül itt, amit idő el nem emészt, olyan illat ez itt, hogy szellő szét nem hordja, ízes eledel, melyet mohó étvágy nem csökkent, s ami

itt összefonódik, azt kiábrándulás szét nem tépi. Ez az, amit szeretek, amikor istenemet szeretem” (Szent Ágoston *Vallomásai*, fordította, magyarázta Balogh József).

Erre gondolt volna Szabó Lőrinc 1940-ben? Ő is éppen Szent Ágostont olvassa ekkoriban, ír is róla. A szövegek ott fekszenek. Míg sírjuktól ki nem ássa jelen századunk. Egyszerre csak felfénylenek. Szent Ágoston *poétikai* aktualitását az a Szili József fedezi fel, akit valaha, ifjúságában a „sakál” írók-költők megbélyegzése indít kereső útjára. Ő éppen poétikai érdemeire utalva Augustinus stílári szépségeiről rendre kimutatja, hogy nem az igazsághoz, hanem a meggyőzéshez van közük. Sőt: ahol nincs logikus érve, ott jön a művészet. A stilisztikai/retorikai formulát, a témasoroló-témaösszegező eljárást felfedezve – alkalmazza egy különben vallásosként ismert szövegre. Szabó Lőrincre és őrá gondolva magam is éppen azt figyelem, a retorika-poétika miként válik az ember önértelmezésének segítőjévé. Szili József pedig felfedezettő tanulmányában (*Ágoston-féle ördögglakat*, *Literatúra*, 2013/3) csodálkozik, hogy másfél évezred alatt senki nem gondolt erre. Ő ezt azzal magyarázza, hogy figyelme „kívülről”, retorikai felfedezése alkalmazhatósági próbájára utal. Megközelítési szemszöge: Szabó Lőrinc esszéista kereséséhez hasonlóan ezt a poétikát értelmezi számunkra.

Én nem csodálkozom, mert tudom a bibliai Prédikátor szavaiból: „mindennek rendelt ideje van és ideje van az ég alatt minden akaratsnak.” Számomra mindez érzékelhetővé az évezred első éveiben vált. Szívműtétem után lábadozóban. Amikor a városmajori szívkörház éjjeliszekerényében egy Biblia-változatot találva, olvasgatni kezdtem a Zsoltárokat. Benne a 4. 9-et: „Ragyogtasd ránc arcodat, Uram, / te örömmel töltöd el szívemet, sokkal inkább, mintha bor és búza bőségben volna. / Lefekszem hát és békében alszom, hiszen te biztonságot adsz nekem, Uram!”

De az igazi tektonikus átrendeződés végre az lett, amikor Ezra Poundot és Weöres Sándort éppen a pusztulás ellenében, a derűt felmutató, erőt sugárzó poétika élvonalába emelte fel a modellt teremtő poétikai változás.

A vészeken túltekintő látás belefoglalhatja a lepusztultság ellenkezőjeként létszemléletébe az ünnephez vezető derű rejtekútját. A huszadik század nagy európai költőinek küzdelmes poétikai útkeresése éppen efelé gyűrűzött, és ezt találta korábbi mérlegelő útjának felváltásaként az *Énekekben* Ezra Pound, és ezt élte meg költői születése pillanatától életműve teljességében az általunk ma végre méltán ünnepelt egyetemes költőzseni, Weöres Sándor.

Allen Ginsberg 1967-es velencei hódoló látogatására volt szükség az agg száműzött Ezra Poundnál, hogy megváltozzék a poétikai közvélemény a huszadik századi költészetről?

Hogy nálunk mikor és hogyan kezdődött ez az áttörés? Jövőbe néző szemével amikor Szabó Lőrinc utolsó egésszé alakított versében átéli, „hogyan van a Földön túl is esemény”? Inkább: a vers kéziratos geometriai fogalmazásától („Mozdulatlanul rohan minden út”) a poétikailag tökéletesített, a filozófiába belefutó összegezésig: „Bár meg se moccan, rohan minden út.” Ez az egész sorra ráfeszülő, enjambement-nal szét nem szakított mondat teszi ezt a verset azzá

a poétikai találattá, amely éppen a „helyzetek és pillanatok” materialisztikus rajzait egy időtlen világ részeként képes elhelyezni a személyes létezésben, és ugyanakkor beleemelni a tőle függetlenedő világ-egészbe. A költő-személy lát egy pillanatnyilag jelentkező földi-életrajzi epizódot, amely poétikai „üzenetté” válik, általa a világ teljessége (túl a mozgáson-változáson!) néz rá erre a személyre, amint az beledöbben a létezés teljességének őt is néző egész-ségébe. „S úgy üzent felém”. Én nem az ideológia, hanem a poétika oldaláról figyelem Pound hatását. Miként Weöresét is. Miként azt az idézett utolsó Szabó Lőrinc-versben meg is találtam: ebbe belefér az egész huszadik századi költészet. Ennyiben lehet kiindulás a 21. században.

Vagy talán azzal az irdatlan terjedelmű, mégis egyhuzatú szerelmi költeménnyel, a *Halott feketerigó*val kezdődik ez a megújulás a magyar költészetben, amely minden rosszat magával hurcolva mégis az életgyónás nagyszerű lendületében vallja meg az életet megújító szerelem rosszat elsöprő erejét. A megújulás emberi mértékét, egy pusztulásban meghentergett kor és élet ellenében élénk állító reményét építi meg számunkra. Kortársai számára. Ha kell, nyúljunk érte, mondogassuk, idézzük, szabaduljunk ki segítségével a nyomasztó halállal teljes huszadik századból. Ott, akkor kezdett a rabságban, az elkeseredésben, „amikor a legnehezebb” volt, abból az időszakból emeli ki az emberlét fenségének megújuló lehetőségét.

Ezt a poétikát következtetem ki a múlt század verseiből, alkalmazom mértékként és kiindulásul, amíg olvasni tudok, amíg érezni tudom a remény lehetőségeit. Amíg, mint a szerkesztő kérdezi: kritikusnak érzem magamat a huszonegyedik században. Ahová ezekkel az óriásokkal foglalkozva léphettem be. Megadatott számomra ez a kegyelmi állapot. A felismerés és a megismerés lehetősége.

(És ha a körkérdés már nevekre is rákérdez: kortársaim között a hatásnak erre a nem filológiai, de lényegi következményeire éppen költők pályáját követve figyelhettem fel. Lásd mindezek bevezetéseként: *A huszadik századi költészet nagy pillanatai* című tanulmányomat a *Forrásban*, 2009, 10. szám, 35–80. Valamint: Orbán Ottóval a Petőfi Irodalmi Múzeumban hosszú, többrészes életmű-interjút készítettem, és utolsó köteteit kritikákkal követtem: *Orbán Ottó*, PIM Hangtár OR1668, OR1669 [CD00905-CD00907-ig], 1987. november 26. és 1988. március 8-a között készült; *Távlát a történehez* [Orbán Ottó: *Szegénynek lenni*], Magyar Hírlap, 1977. január 23., 10., *Verset öltött magatartásforma*: Orbán Ottó: *Az alvó vulkán*, Új Írás, 1981/12., 116–117., *Orbán Ottó új versei*, Magyar Hírlap, 1992. június 6., 5., *Egy megcsalatott évszázad reflexiója* [Orbán Ottó: *A keljfeljancsi jegyese*], Magyar Hírlap, 1993. február 15., 13., *Ex libris*. [Orbán Ottó: *Lakik a házunkban egy költő stb*], Élet és Irodalom, 2000. április 7., 17.; Kalász Mártonról valaha monográfiát készültem írni, maradt helyette ennyi: *„Mégis csak létünknek kedveskedem” (Kalász Mártonról egy elmaradt monográfia helyett: Centrum és redivivus*, Parnasszus könyvek, Budapest, 2012, 111–124.); Turczy Istvánról pedig amíg el is készítettem kismonográfiámat, végig gondolhattam a 21. századba lépés poétikai esélyeit: *Rögeszmerend: Turczy István művének tragikus derűje*, Bp., Balassi, 2007; egy méltatásra való felkérés fedeztette fel velem Simonyi Imre sajátosan varázsla-

tos világát: *Különvélemény a „Különvélemény” költőjéről* (Simonyi Imre kilencvenedik születésnapjára), Forrás, 2010. november, 98–107.; Szepesi Attila varázslatos költészetét az utóbbi években kezdem igazán értékelni: *Egy költészet helytalálása* [Szepesi Attiláról], Parnasszus, 2013, Tavasz, 21–33.; vagy Baránszky László újrafelfedezett sorsot átélő világvándorlását összefogó létösszegző versciklusát, példázatos poétikai értékével mára feltámadó „Kosztolányi húga” kötet-sorozatát most elemeztem éppen: *Kosztolányi húga – avagy Baránszky László költészetének példázata*, Parnasszus, 2013. 4. szám, Tél, 48–52.; és ideírhatom a kezdeteitől csodált Kiss Anna költészetében felfedezett rétegmozgást, az újonnan, általa átszervezett életművének a létezés rendjében elhelyező emberi sors bemutatását a Parnasszus most készülő, 2014, Tavasz számában. És – Szabó Lőrinc szavával –: „akit soha el nem hagyok”: líránk bartóki méretű csodáját, Juhász Ferencet; a „fiatalok” közül pedig ikercsillagként két kortársamat, Ágh Istvánt és Tandori Dezsőt, és a *Szeretkezéseink* és a *Sárkeresztúri ének* Bella Istvánját, akiknek nemcsak kritikusa, de szerkesztője is lehettem valahai ifjúságomban.)

Madár János

Rendkívül aktuálisnak érzem a Napút kérdéseit, amelyekre – az érintettség okán – nem tudok kívülállóként válaszolni. Elfogult vagyok, ugyanakkor megpróbálok mégis olyan szakmai és társadalmi közelítésekben gondolkodni, amelyek a kortárs irodalomban, a kortárs költészetben létező problémákról szólnak.

Egy rövid esszé – a három kérdés tükrében – arra elegendő csupán, hogy rámutasson azokra a jelenségekre, amelyek befolyásolják, meghatározzák a mai költészetünk állapotát.

Hogyan látom a mai költészet olvashatóságának határait „Én, a Kritikus”? – hangzik az első feltett kérdés. Provokatív, mégis lényegre utaló ez a kérdés. Ha mélyen belegondolunk és a mindennapi tapasztalatainkat összegezzük, akkor – legalábbis számomra – az olvashatóság már önmagában hordozza azt a figyelmeztetést, hogy valami nagy baj van az alkotás-befogadás folyamatában. Nézzük meg először az első mozzanatot, az al-

kotást. Milyen művek, milyen versek születnek ma? Eluralkodott a modernnek nevezett „poszt”, ami önmagában nem volna baj, de igyekszik kiszorítani az elemi költészet erejére, eszközrendszerére támaszkodó, népbennemzetben gondolkodó, hiteles költészetet. Ebből viszont máris az következik, hogy – nagyon sokszor – az érthetetlen, semmitmondó, csupán szövegnek nevezett versek elriasztják, megfosztják az olvasókat. Mitől fosztják meg? Attól az élménytől, erkölcsi és esztétikai megrendültségtől, amely – a rezignáltság érzésével – segíti, segítheti az embert a mindennapi problémák megoldásában. Mert – szerintem – igenis elengedhetetlen, hogy a vers, a költészet hordozzon magában olyan jelentéstartalmat, üzenetet, amely az emberi lélek tisztaságát erősíti. Az emberi lélek tisztaságát viszont csak az olyan vers, olyan költészet erősítheti, amely az erkölcs és az esztétika törvényszerűségeire épül. Nem mondhat le erről a két

tartópillérről. Hogy konkrét művekről, nevekről is beszéljek: Csoóri Sándor, Tornai József, Ágh István, Juhász Ferenc, Kányádi Sándor, Buda Ferenc, Kalász Márton, Baranyi Ferenc, Kárpáti Kamil verseit, költészetét emelem ki – ilyen szempontból –, hiszen náluk érvényesül elsősorban mindaz, amit az előbbieken hangsúlyoztam. Ha a közelmúltban elhunyt költőket is a kortárs irodalom, a kortárs költészet részének tekintjük, akkor mindenképpen meg kell említeni Nagy Lászlót, Baka Istvánt, Ladányi Mihályt, Kalász Lászlót, Ratkó Józsefet, Nagy Gáspárt és Utassy Józsefet. Ők is – mint Csoóri Sándorék – a sorsköltészet erejével, hazafias érzéssel és felelősséggel szóltak országukról, népükről. Tették ezt egyetemes érvénnyel, költői szabadsággal... Sohasem hagyták magukat megbéklyózni, eszközként felhasználni. Pedig a hatalom próbálta őket megfélemlíteni, elhallgattatni. Valamennyien jól emlékszünk a Nagy Gáspárral és másokkal szembeni eljárásokra, meghurcoltatásokra is. Az 1956-os eseményekhez kapcsolódóan a megtorlások sorozata érte a legjobb költőinket, köztük az előzőekben említettek közül többet is. Az eddig említett alkotókhoz méltó, a kortárs irodalom legjobb költőiként tisztelem a következő költőket: Döbrentei Kornél, Vári Fábián László, Kovács István, Kiss Benedek, Tóth Erzsébet, Suhai Pál, Dusa Lajos, Fecske Csaba, Turbók Attila, Szöllösi Zoltán, Léka Géza, Falusi Márton. Ha viszont a befogadás felől nézzük az itt – eddig – említett lírikusok műveit, akkor mindenképpen szólni kell arról a nehézségről, társadalmi problémáról is, hogy kevesen olvasnak. A könyvtől, az olvasástól nagyon sok új technikai és egyéb kultúraellenes „vívmány” próbálja eltávolítani a fiatalokat és időseket egy-

aránt. Szükség van tehát különféle reklámokra, rendezvényekre, könyves ünnepekre, amelyek ráirányítják egy-egy költőre a figyelmet. Több folyóirat – Hitel, Kortárs, Magyar Napló, Lyukasóra, Parnasszus, Napút – szervez folyamatosan irodalmi esteket, felolvasásokat, amelyek jól szolgálják azt a célt, hogy a legjobb költők művei eljussanak az olvasókhoz. Ki kell emelni a Magyar Írószövetség Költői Szakosztályát – Turczy Istvánnal az élen –, amely szintén nagyon sokat tesz azért, hogy a mai költészet legjavát megismerjék az olvasók. A befogadás pillanatában, a versekkel való találkozás pillanatában jelentkezik egy nagyon fontos problémakör: az olvashatóság határa. Mitől olvasható, élvezhető a vers? Mitől válhat fontossá az olvasó számára a vers? Ilyen kérdések döntenek el, hogy az alkotás–befogadás folyamata megvalósul-e vagy sem. Ha érdektelen, tartalmi-nyelvi viszonyulásában üres, csupán „szöveg” az a versnek nevezett valami, akkor – valószínűleg – az olvasót elriasztja. Több kell tehát a pusztán „szövegnél” ahhoz, hogy a költészet elemi erejét, eredetiségét megérezze az olvasó. Ahhoz, hogy ez a „több” szélesebb körökben hatni tudjon, szükség van az értő kritikákra is, amelyek a különféle folyóiratokban és médiákban csakugyan a minőségre helyeznék a hangsúlyt.

Vajon milyen befogadói tapasztalatra épülhet-építhet a mai költészet? – szól a következő kérdés a Napút szerkesztősége részéről. Mint népművelő és könyvtáros, mint irodalmi rendezvények szervezője és lebonyolítója is, gyakran találkozom olvasókkal és olyan emberekkel, akik kevésbé olvasnak verset. Folyamatos lehetőségem nyílik tehát, hogy különféle vélemények alapján megpróbáljam összegezni a befogadói tapasztalatokat.

Van olyan ismerősöm – tanár –, akit „a versnek nevezett zagyvasággal való találkozások eltávolítottak” az olvasástól, a költészettől, ahogyan mondta. Szomorú tapasztalat, hogy sokan vélekednek hasonlóan. Van számtalan olyan ismerősöm, aki annak alapján vesz a kezébe verset, hogy a különböző folyóiratok és médiák milyen gyakran emlegetik egy-egy kortárs költő nevét. Nem hagyhatjuk ki azt a ténytet, hogy maguk a költők – egyben mint befogadók – is sokféleképpen értelmezik a vers, a költészet szerepét, mibenlétét. Nincs, nem létezik tehát egy egységes értékítélet... Ebben – az én véleményem szerint – maga szakma, a kortárs irodalom is hibás. Hibásak a költők, hibásak a kritikusok, a szerkesztők, a kiadók és minden média. A különféle szekértáborok, klikkek csak így – ebben a káoszban – tudnak érvényt szerezni sok esetben a rossznak, az értéktelennek is. Ezzel szemben vannak, akik megkérdőjelezik még József Attilát, Sinka Istvánt... is. Ebben a megosztottságban, ellenségeskedésben, politikai függőségben a költő és a költészet is folyamatosan sérül. Az olvasó, aki – gyanútlanul – találkozik egy-egy új verssel, versesköttel, értetlenül áll, mert sok minden megzavarja a befogadásban.

Kit és mit olvas, ajánl olvasásra? – zárul a kérdések sora. Ha jól értelmezem a kérdést, arról kell vallanom, hogy én mit olvasok mostanában, és mit ajánlok másoknak. Mint a Rím Könyvkiadó vezetője, illetve a Kelet Felől című irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat főszer-

kesztője naponta találkozom a beérkező írásokkal. Juhász Ferenc, Kalász Márton, Döbrentei Kornél, Vári Fábrián László verseit; Takaró Mihály, Bertha Zoltán, Ködöböcz Gábor tanulmányait olvasom jelenleg. Farkas Árpád *Válogatott versek* című kötetének olvasása is nagy élmény számomra, hiszen igazi költőről van szó. Szilvási Csaba *Tiszavirágzás után* című könyve szintén nem hagy nyugodni, mert nyelvi-esztétikai vonatkozásban, tartalmi és formai viszonyulásaiban rendkívül sajátos gyűjtemény; a fülszövegben így ír a szerző: „szülőföldemmel kapcsolatos írásaimmal azt szeretném bizonyítani, hogy minél több arc ránk süt, a mi arcunk is annál jobban fénylik, hogy az ember élete attól erős, hogy más emberéletek, lelkek vannak beleszóve”. A Hitel, az Aracs és a Székelyföld című folyóiratok legújabb számait is tanulmányozom, mert erőt és hitet adnak az embernek: a megmaradáshoz, az értelmes emberi élethez. E három folyóirat említésével, kiemelésével azt is szeretném jelezni: nagyon fontosnak tartom, hogy a vers, a költészet hazafias érzéseket is erősítsen az olvasókban. A szülőföld, a táj, a tájhaza és a haza fogalma csak akkor képes felemelő emberi és alkotói érzéseket kiváltani, ha azt érzi az olvasó, hogy a vers róla, az életéről, a sorsáról szól. A jó vers, a hiteles költészet – tehát – sohasem mondhat le a közösségi értékekről, a felelősségről. A konkrét és az általános egyidejűségét csak a sorshoz kötődő létérzékeléssel, teremtő szándékkal tudja felmutatni a költő.

Pomogáts Béla

1. Fájdalmas tény, de ahogy tapasztalom, a magyar költészet népszerűsége és hatása visszavonulóban van. Legalábbis amióta az irodalomtörténeti emlékezet visszatekint, talán sohasem volt a kortárs költészet iránt érdeklődők köre annyira szűk, mint mostanában. Egyáltalán, az irodalom iránt megnyilvánuló érdeklődés korlátozódik egy viszonylag szűk olvasóközönségre. A korábbi, általánosan mondható szépirodalmi érdeklődést manapság egyrészt egy nem veszélytelen kulturális közöny váltotta fel, másrészt az érdeklődés két irányt, de nem a szépirodalom irányát követi. Az olvasók részben a „non-fiction” műfajok (történelmi, művelődéstörténeti művek, nem is mindig a legértékesebbek) iránt tanúsítanak érdeklődést, másrészt a kifejezetten értéktelen olvasmányos könyvek iránt. A szórakoztató művek terjedése az értékes szépirodalom rovására talán még sohasem volt ennyire szembeötlő, mint manapság. Minderről bőszeges tájékoztatást kínálnak részben az olvasási statisztikák, részben a könyvesboltok kirakatai. Ennek a folyamatnak talán a legnagyobb vesztese a magyar költészet. Valamikor egy népszerű költő (például Illyés Gyula, Weöres Sándor, Nagy László) új kötetei több ezer példányban jelentek meg és fogytak el, ma már néhány száz példány is piaci sikernek számít. Bizonyára szerepe van mindebben annak is, hogy a kortárs költészet nyelve nehezebben megközelíthető, mint a korábbi nyelv: a magyar költészet kifejezésmódjának radikális átalakulása, a költő és az olvasó párbeszédének megrendülése nem segítette elő az új magyar költészet iránti társadalmi érdeklődést. Ezért is tartom fontosnak az olyan kezdeményezéseket, például a Klubrádió minden délben jelentkező versműsorát, amelyek közérdeklődésre számot tartó művek bemutatásával kívánnak kapcsolatot teremteni a költészet és a közönség között.

2. A befogadói tapasztalat kétségtelenül szórványosabbá, gyengébbé vált. A költészet ma nagyjából az irodalmi élet belső ügye lett: költők olvasnak verseket, olvassák egymás verseit (már ha egyáltalán olvassák). Az irodalom befogadása, az irodalmi kultúra, az olvasói kultúra különben is ki van szolgáltatva a politikai viharoknak, az üzleti manipulációknak, annak, hogy a szépirodalmi értékválasztást-kiválasztást részben kereskedelmi érdekek döntenek el. Egész sereg klasszikus és modern-klasszikus huszadik századi magyar költő szorult ki azoknak a köréből, akiket egyáltalán még olvasnak. Hogy csak néhány példát mondjak: Tóth Árpád, Juhász Gyula, Füst Milán, Vas István, Károlyi Amy, Nemes Nagy Ágnes, Rákos Sándor, Somlyó György, Tornai József, Bella István, és folytathatnám a sort. Talán hasznos lenne az „elfeledett”, „félíg elfeledett” költőktől közreadni egy antológiát, szerkeszteni róluk egy esszékötetet.

3. Mindenképpen ajánlom, mondjuk így, „mindig-olvasásra” Adyt, Babitsot, Kosztolányit, Illyést, Weöres Sándort, Kálnoky Lászlót, Juhász Ferencet, Nagy Lászlót, Csoóri Sándort, Ágh Istvánt. Valójában egy mondatban meg tudom indokolni: azért, mert verseikben ott van Magyarország történelmi sorsa és ott van a költők személyes sorsa: tapasztalata, csalódása, reménye – ahogy korábban Berzsenyinél, Vörösmartynál, Petőfinél és Aranyánál. Ez utóbbiakat is olvasásra ajánlanám. A versek iránt érdeklődő olvasó (az a néhány ezer) mindig megtalálja a verset, amelyet keres, kérdés, hogy a vers megtalálja-e az olvasót.

Szakolczay Lajos

1. Nincs olyan állat, hogy Kritikus. A kritikus – szigorúan kisbetűvel, hiszen az érték fölfedezésére és továbbadására esküdött fel – elsősorban olvasó. Egy kissé jobb (?) befogadói érzéssel megáldva (ez egyben számára gyönyörűség és kereszt is), mint az átlagos betűkedvelő. Az igazi kritikus a *könyv* szerelmese. Vele kel, vele fekszik. Már a tapintása, lapjainak pörgetése, tipográfiájának a szemrevétele is semmihez sem hasonlítható érzéssel tölti el. (Aki csupán betűkből nem tud megtervezni egy *hatásos* címlapot, annak nincs helye a szakmában, tartja a nyomdaipari közvélekedés.) Örül, hogy kézbe veheti azt a műtárgyat – azért a hagyományos könyvet ne tévesszük össze a különféle anyagokból (papírból, fából, textilből, vasból, üvegből, tollból) készített *művészkönyvvel!* –, amely számára az olvasnivalón túl külsejével is esztétikai élményt nyújt.

Akinek volt kezében Kassák Lajos avantgárd folyóirata, a MA, vagy belemerült a müncheni Új Látóhatár Tótfalusi-antikvából szedett oldalaiba, tudja, hogy miről beszélek. A szöveg befogadása csak ezután kezdődik. A hagyományos könyv fölcserélése a számítógép ernyőjén megjelenő betűtengerrel – jóllehet még nem hallottam arról, hogy valaki a *Háború és békét* vagy a *József és testvéreit* eme villogó lapon olvasta volna – nem biztos, hogy a modernség jegye, sokkal inkább a kényelemé. Nincs súly, amit kézbe kellene tartani, a szem szabadon szánkázhat a fehér oldalakon.

Csakhogy ez a *szánkázás*, noha annak látszik, nem felhőtlen vigalom. Nehezebb a visszapörgetés – ismétlés a tudás anyja –, bonyolultabb a különféle oldalak (részletek stb.) összeha-

sonlítása. Hiszen a befogadói munka – az értékelésről most ne is beszéljünk – csak ezután fog következni. A technikai fogások azt is meghatározzák, miképp. Verset másképpen olvas az ember, mint prózát. S az esszé vagy tanulmány bekebelezése is eltér a szépirodalométól.

A költészet a szépirodalom *királylánya*. (Még akkor is így nevezem, ha volt „köszörűgépes” fórum, amely nem is olyan nagy időszak alatt 48 ezer verssel ajándékozta meg az elektronika rabszolgáit akkor, amikor pár száz példányban megjelenő líra-kötetek nem vagy alig fogynak.) A magyar líra különösen gazdag, hiszen mindenki megtalálhatja magának az őt érdeklő, általa kedvelt hangot, formát stb. A klasszikusokkal nincs is baj, még a nehezebben érthetők is eljutnak a türelemmel megáldottakhoz. A ma költészete már „fogas” téma (csak nem lehet rá semmit se akasztani). Főleg a fiatalabb írónemzedék túlon túl zabolátlan gesztusa miatt.

Félreértés ne essék, nem az avantgádról beszélek. Hanem – sokkal inkább – arról az okoskodó, egy kissé filozofikus, egy kissé flegma, egy kissé vagy nagyon is groteszkbe hajló líranyelvről, amelyből hiányzik az érzés egyedisége, hiszen az *agy* – a jól működő agy – fölülír mindent. A formát is, a közvetítendő érzésvilágot is. A funkció nélküli ismétlések, a formátlanság, a *blabla* túlbúrjázása – mert nem egy „nagyág” így szok megnyilvánulni – mind-mind olyan pótszer, amelynek aligha lehet más eredménye, mint az *anti-líra*.

A líra logika, de nem tudomány, mondotta volt József Attila, ám *túlbúrjázóink* ahelyett, hogy megfogadnák

a tanácsot, rátesznek még egy lapáttal. (A különködők, hogy még nagyobb legyen a durranás, *szívlakáttal*.) És saját líra-énjüket, furfangjukat, okosnak gondolt versbeszédüket úgy akarják *eladni*, hogy közben valódi értékeket szapulnak. Hallottam *tudós* költőt közönség előtt Radnóti „rossz verseiről” elmélkedni – eszébe sem jutott, hogy klasszikusunk bokájáig sem ér föl saját *kiszidolozott* agybuborékja –, találkoztam olyan többkötetes költővel, aki még Dsida Jenő nevét sem hallotta.

Egyesek számára a magyar líra nagy versei – csak az elfeledettek közül hadd említsem Gyóni Gézát (*Csak egy éjszakára*) vagy Zelk Zoltánt (*Sirály*) – semmit sem jelentenek, mondván *túlhaladtak*, nem korszerűek, *gügyögősek* (hogyne volnának azok, hiszen élet-halálról van bennük szó!), azt is az olvasók szájába akarják rágni, ami bizonyos fölfogás szerint nem a költészet dolga. Mert a hazaszeretetről, a bajtársiasságról, az erkölcsről, a szerelemről, a féltésről, az árulásról, a behódolásról – folytassam a nem *sikk*, vagyis versbe nem való *mütyürkéket?* – a *trendi költőnek* nem illik szót ejteni.

Hogy idáig jutottunk – visszahatás-ként? –, a befogadó is ludas. A *nem olvasó*. Hajdanán a Kortárs és az Új Írás példányszáma elérte a húszezret – elmondhatatlan, hogy mit jelentett nekünk a Nagyvilágban például Szoltsenyicin fölbukkanása –, ma pár száz példányban megjelenő komoly folyóiratok a remittendával küszködnek. Az országban nincs 500 olyan magyartanár, aki megvásárolná az arra érdemes – van néhány belőlük – orgánumokat? Nincsen. Más ízlés, más kor, más műveltségelmény, más érzés. A tanító nem tanít, a tanuló nem tanul. Pilinszky *Apokrifja* helyett a *romkocsmá* lett a divat.

2. Semmilyenre. És a költőnek nem is kell figyelembe vennie az olvasói elvárásokat (egyáltalán van ilyen?). Közhely, de talán érdemes ismételni: az író – ha tetszik, ha nem – önmagának ír. Elsőbben saját érzéseit, gondolatait, örömét, szenvedését stb. akarja kifejezni. *Erkölcse* az a műszer – s ez a finom szerkezet Balassitól József Attilán és Nagy Lászlón át Nagy Gáspárig jól működött –, amely irányítja. Ha a közjó és egyéb érték felé, akkor szerencsénk van. Egyedisége révén – pedig csupán *önmagát* akarta kifejezni – a közösség is gyarapszik. A korszerű líranyelv sosem sablonokra épül – vagy ha arra, a *zseni* tudja-érzi a módját, miként kell a közhelyet csaknem szakrális magasba emelni (lásd József Attila *Ódájának Mellékdalát*) –, hanem invenciózus érzéshullámokra. Akár *semmitlen* (technikai kötődésű stb.) szavak lírahelyzetbe hozásával is elérhető a hatás: „Vesszőnyi fák sötétén / a haragos ég infravörösében” (Pilinszky).

A vers, így a költészet is, megmagyarázhatatlan csoda. *Egyszavas* lévén is – Weöres Sándor volt eme tömörítés utolérhetetlen mestere – az univerzumot fogja magába. Nincs fejlődése, hiszen az ókor és a XXI. század embere – költője! – ugyanazt akarta: az életbe-sorsba *beleszerelmesedni*. A filozófiai „tételek” többnyire lehúzzák a verset – igaz, ellentmond ennek József Attila megannyi istenkereső költeménye –, a szinte megmagyarázhatatlan versmondatok, szófordulatok, találékony formák stb. pedig megemelik. Az igazi vers *önmagát* írja, nem szükséges – de nem is hátrány – az olvasói-befogadói igény figyelembevétele.

3. A kritikus, ha öntörvényű személyiség, megengedheti magának, hogy azt olvas, amit akar. Amihez kedve van.

Az ítései munka – a folyóiratok kritikai rovatainak a „kiszolgálása” – csupán az egyik oldala a betűhabzsolásnak. Mellette fontos, hogy a lélek is gyarapodjék. Tehát a „kötelezőn” (a munkába vett versesköteten) túl – ebben is véghetetlen örömet lelem – érdemes egy kicsit a „nyelvmegőrző” játékokra is figyelni. Erre volna-e jobb tanítónk, mint Arany János? A nyelvi plaszticitás, mindentudás bajnoka. Ha lefekvés előtt elolvasol egy Arany János-költeményt, legyen bármilyen kényelmetlen a fekhelyed, még az álmod is jobb lesz. És úgy fogsz ébredni, hogy a tévé és a napilapok szürkesége, zagyvasága sem indít támadást – vagy ha igen, visszavered – ép nyelvérzéked ellen. (Az *eltévelyedettek* még mindig alig tudnak különbséget tenni a *helység* és a *helyiség* között, stb.) A félig-meddig elfelejtett Kormos István verseit is érdemes olvasni – Istenem, mekkora költő volt! –, hogy érzékeljük a *népi szürrealitás* modern verset igazgonyabbá tevő hatását. Mondanom se kell, az alighanem lefordíthatatlan *Vonszolnak piros delfinek* a világirodalom egyik legszebb szerelmes verse.

Hajnal Anna, a Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozó poéta – ki emlékszik rá? – összes költeményeit azért olvastam, jegyzeteltem, mert

utószó-tanulmányt kellett írnom a költőnek az Orpheusz Kiadónál megjelent válogatott verseihez. Nagy élmény volt. Ő az a nőköltő, a halálfélelem ezerte szerelemmel áldott-megvert dalnok, akinek minden sorában ott a *nőiség* mámore. Költőknék-versíróknak is figyelmébe ajánlom, hiszen *mindenségvágya*, panteista – a kertek Édené emelő – lobogása minden sorát áthatja.

Nemzedéktársam, a kolozsvári Király László költészete is kevés visszhangot kapott eddig, pedig nemrég megjelent összegyűjtött verseiben megannyi remek líradarab található. Fölfedezni őt, önmagunk megbecsülése. Rózsássy Barbara reneszánszba oltott líra-énje – figyeljünk csak a személység gazdagodására – éppúgy figyelmet érdemel, mint a nagy öregek (Kárpáti Kamil, Juhász Ferenc, Vasadi Péter, Tornai József) súlyosnál súlyosabb életműve.

S hogy ne csupán költőket ajánljak, a világ szerintem legjobb prózaírójára, Szilágyi Istvánra is hadd hívjam föl a figyelmet! Mindnyájan „Isten markában vacogó csillagok vagyunk”, s hogy sose feledjük ebbéli – kitüntett! – állapotunkat, a *Hollóidő*, s legkivált a *Kő hull apadó kútba*, eme két kitűnő regény többszöri olvasása az erősítő arkánium.

Szepes Erika

„Ahogy a költők csinálják. Már megint a költők.
Magyarországon mindig ők.”

(Bruck András)

1. Van a világ. Hatalmas, érdekes, sokszínű. Még az ország méretű világ is ilyen. Van a költő. Sokféle lelkialkattal és érdeklődéssel. Érzékeny, az őt ért ingerekre fogékony, előre megérez dolgokat. Ő emberi világunk szeizmográfja. És van az olvasó. Sokféle tárgyi, anyagi adottsággal, lelkialkattal, sokféle érdeklődéssel. A három között a kapcsolatot a világról írott vers teremti meg: a vers milyensége függ a költő érdeklődésétől, lelkialkatától, a világban elfoglalt helyétől. A vers befogadása a befogadó mindenkori állapotától, körülményeitől függ. A világ állapota sosem volt és nem is lesz stabil. A megszületett versek minemősége attól is függ, mennyiben reagálnak a világban történt változásokra.

Mi van ma? Érzékelhető-e elmozdulás, változás a *Napút* első körkérdése óta? Természetesen igennel kell felelnünk. A változásokra a költészet mindig *azonnal reagál*, ha nem is mindenki, és nem is mindenre. Vannak azonnal reagáló költők, és vannak a világi dolgokat lassabban megfontoló, versbe lassabban belefoglalók. Induljunk el az első körkérdés (1999) évétől.

Az ekkor már uralkodóvá vált és hatalmi területeket birtokló irodalomelmélet, a posztmodern paradigmaváltó irányzat megszabta, milyennek kell lennie a költészetnek. Legyen személytelen, ne legyen közlendője-témája, ezáltal elérheti azt a célt, hogy ne legyen jelentése. Így teljesítheti be eme teória végső célját: ne legyen konkrét műként érzékelhető, hanem mindenki hozza létre a saját olvasatát. Így a létrejehető olvasatok száma osztódással szaporítható. A direktívaként meghirdetett *ars scribendi* ellen azonnal szóltak az autonómiájukra érzékeny költők, de ugyanilyen gyorsan mondtak véleményt a társadalom szélesebb rétegeit érintő diszkriminatív és az életminőség romlásához vezető intézkedésekre. Az idézett példák mindkét témát érintik: Petri György: *A minimum művészetétől a művészet minimumáig*, ill. *Szerbia és A Dunánál*, 1999; Orbán Ottó: *Vojtina recepcióesztétikája*, 2000, ill. *A kilencvenes évek*; Marsall László: *Mementó magamnak*, 1998, ill. *Öregember karácsonya*, 1989; ők elsősorban a direktívák ellenében személyes szabadságuk és a társadalomkritikához való joguk érdekében írtak. „Masztodonok, a régi beidegződésekkel” – könyvelték el megszólalásaikat.

Volt azonban az akkortájt induló fiatal generációban is kemény szavú költő (Kovács András Ferenc életművének jelentős része; Payer Imre: *Föl, föl, ti rabjai a földalattinak*, 1998; László-Kovács Gyula: *Koldus-pietà*, 1999), és alkotóképessége delelőjén volt az a nemzedék, amelynek egész életműve a közösségi problémákba ágyazódott: Birtalan Ferenc költészete egészében az elesettek iránti empátiából és a luxurálók iránti haragból született, Bíró Józsefnek az avantgárd írásképet kifejezőeszközül használó humanista költeményei máig ezt a vonalat képviselik; P. Papp Zoltán kemény, szigorúan fogalmazott verseinek alanyai a „megalázottak és megszorítottak” (*Vershatalom*, 2007).

Ugyanebben az időben, 1998-ban indultak el – és sokak örömeire máig is léteznek – az Aquincumi Költői Játékok, az Aquincumi Múzeumok és Papp János előadóművész szervezésében, amelyek a klasszikus értékek – tárgyak, leletek, antik versformák – megmentése mellett a szórakoztatást is célul tűzték ki, igyekeztek a szépség felidőzésére alkalmas témákat meghirdetni. A költők jó része azonban – éppen azok, akik állandó versenyzői lettek a játékoknak – a megadott témákat is szatíráként verselték meg, és a jelenkori Magyarország kínzó kérdéseit, megoldatlan problémáit tűzték tollhegyre. Az első évben (1998) a téma az aquincumi víziorgona volt: ekkor született az óbecsei Tari István *Kiadó a keresztút* című verse, a határainkon túl élő magyarság életének feszítő kérdéseiről, a kisebbségeket megosztó viszályokról.

A következő évi *Pannónia dicsérete* téma Pannónia ostromozását hozta: kukázók, búzló macskatetemek, üres konzervdobozok világának rémképét mutatták meg a költők. 2001 a *Millennium* éve volt: az ünnep magasztosságát ellenpontozta a társadalomkritikai hang. Kialakult az Aquincumi Költői Játékok törzsgárdája, akik írják évről évre, ugyanazon a magas színvonalon szatíráikat: Rigó Béla, Gyimesi László, Szarka István, Sumonyi Papp Zoltán, Miklya Zsolt, Tari István, Mechler Anna, Koósán Ildikó csak az élbolyból.

Közben persze a költészet teljesítette egyéb feladatait is: változatlanul téma volt a szépség, a szerelem, a bánat, a betegség, a halál, és új művek születtek a gondolati és az objektív lírában is. A folyóiratok és a *Szép Verse*k antológiák főként ezeket közölték, mives formaversekben és gáttalanul áradó szabad versekben egyaránt.

2007-től mintha szignifikáns változás mutatkoznék. A szakma felkapta fejét Székely Magda *Hajléktalan* című tömör, négysoros versére (2007), s míg Tóth Krisztina ebben az évben még úgy nyilatkozott, hogy „A költő nem lángoszlop, személyes életek vannak, személyes tapasztalatokkal és egyéni megoldási stratégiákkal” (*Vendégszoba*, 2007), a következő években egyre erőteljesebben jelzi, hogy ha a költő nem is lángoszlop, de legalábbis útmutató, útjelző funkciója van, és ezt ő maga is gyakorolja, annyira, hogy 2012-ben megnyeri a közéleti témában kiírt pályázatot Vörösmarty-parafrázisával (*A koravén cigány*). A gondolati lírája elvontsága, érzelmei megformálásának artistikuma miatt a középgenerációban vezetőként tisztelt Kemény István pedig a *Beszélő*ben (2009. június) megjelentetett konferencia-előadásában a következőket nyilatkozta: „A költészet, legalábbis amióta leírják (mióta a király rábízta a költőre), arisztokratikus jellegű. Nemcsak művelője (a költő) kiválasztott, de még a hallgatója is. Arisztokratikusnak lenni nemcsak fene nagy, elitista gögösséget jelent, ez tévedés: arisztokratikusnak lenni annyi, mint emlékezni arra, hogy mit bízott ránk (melyik grófságot) valaha a király. Arisztokratikusnak lenni felelősséget jelent a ránk bízott grófságért: a világ egy bizonyos részéért, állatokért, emberekért, bolygóért, miegymásért. A költő nem olyankor arisztokratikus, amikor rá szokták fogni (elefántcsonttorony, elitizmus), ilyenkor nem arisztokratikus, hanem csak gyáva és gögös, elbújik a rábízottak elől. Petőfi Sándor, a vérdemokrata, nagyon is arisztokratikusan élt, mert haláláig komolyan vette saját tehetségét, küldetését és a rábízottakat: népet, nyelvet, verset, magát a költészetet. A grófságát. (...) úgy látom, hogy az a fajta művelt olvasórétég, amit ifjúkoromban én még láthattam, szép lassan sírba megy. Helyettük olyan

korosztályok jönnek, akiknek az írott költészet éppannyira fontos, mint teszem azt, a huszadik század történelme. Szinte semennyire. (...) Az irodalom (és főleg az írott költészet) kivonult a világból, dekonstruálta (kinyírta) magát. Az írott költészet uralmának vége. (...) Igen ám, de úgy érzem, hogy mégiscsak tudok valamit, amit csak kevesen. *Én tudom*, hogy az írott költészet az emberi kultúra egyik csúcsa. *Én tudom*, hogy ez nemcsak egy vélemény a sok közül. *Én szeretek* nagy verset olvasni, olyat, amitől lúdbőrös lesz a hátam, sőt, még bőgni is szeretek rajta. És úgy érzem, hogy ha beletörődöm, hogy az írott költészet korának vége, ezzel azt segítem elő, hogy tényleg vége legyen.” És vigyázott is a grófságára: megírta 2011-ben a *Búcsúlevél* című, országos hatású művét, amelyben szeretett hazájától búcsúzik. (A kötet, amelyben megjelent, *A királynál* címet viseli, nem véletlen allúziókkal a fenti eszmefuttatásra és a jelentéstételt hallgató mai királyra.) Válaszversek sora keletkezett (közülük csak a két legtöbbet kommentált: Térey János: *Magyar közöny*; Erdős Virág: *Haza és Talpra magyar*), amelyekből 2012-ben már egy egész kötetet szerkesztettek *Édes hazám. Kortárs közéleti versek* címen. Térey János ars poeticája Ady szóhasználatát emeli vallomásába: „Ami engem illet, szeretem, ha az irodalom életes, és kevésbé szeretem, ha az élet irodalmias” (Irodalmi Jelen, 2012. június 20.). Hasonlóan egyértelmű, kemény Zalán Tibor nyilatkozata (Montázs Magazin): „az embernek a legjobb tudása, és nem a közönség elvárása szerint kell írnia. Ha valami népszerű, ne azért legyen az, mert felad elveiből és az olvasó kegyeire apellál. Az olvasók nagy része ma is elmegy a könnyebb ellenállás felé, és ezt nem is lehet felróni nekik. Versolvasó mindig kevesebb lesz, mint a bestsellereket olvasók, de ez nem is baj. A versolvasás olyan, mint a komolyzene-hallgatás. Felkészültség, vajt fül és nyitott lélek kell hozzá. Én nem szórakoztatni akarom az olvasóimat, hanem elgondolkodtatni, érzelmeket, érzéseket megnyitni bennük.”

Erre a megújult hangvételre, a kritikai él feléledésére taláломra csak néhány kiragadott példa: Képes Gábor: *Az utcafront és az öregember*, 2006; Kántor Péter: *Levél anyámnak*, 2011; Szálinger Balázs: *Számold meg a gazdag ember pénzét*, 2012; Nádasdy Ádám: *Beszorulva tél és nyár közé*, 2012; Payer Imre: *Magyar táj alkaiosz-photoshoppal*, 2012; Parti Nagy Lajos: *Szívlapát*, 2013; Grecsó Krisztián: *Pont oda*, 2013. Az És elmúlt fél évének verseiből: Jónás Tamás: *A hatodik pecsét*, 2013. dec. 6.; Bozsik Péter: *Behódolt tartomány (egy vers magyar ikre)*, 2013. dec. 13.; Térey János: *Pornográf duett*, 2014. febr. 14.; Kántor Péter: *Egy ember háta*, 2014. febr. 28. A fiatal Kántás Balázs elkeseredett, gyújtó hangú közéleti verseiből egész kötetet jelentetett meg (*Félkomfortos magánpokol*, 2013).

A sor folytatható. Hadd zárjam le egy kis statisztikával: a *Szép Verse*k utolsó négy évének közéleti verseit számoltam meg. Az évszámok mellett a közéleti versek száma.

2009: 1, 2010: 3, 2011: 6, 2012: 17. (A 2013-as az idei könyvhétre jelenik meg.)

Úgy látom tehát, hogy a legújabb magyar költészet jelentős fordulatot tett a közéleti, kritikai hangvételű versek felé, holott ezt a megjelölést: „közéleti vers”, évekig-évtizedekig kerülni kellett, az efféle verset pedig általában a lenézés, a megvetés fogadta.

2. Minthogy írásom elején a befogadó definíciójaként megemlítettem, hogy sokféle olvasó van, sokféle igénnyel, itt folytatnom kell a gondolatot: a mai magyar költészetben mindenki megtalálhatja a magának leginkább tetszőt. Kiegészíteném azzal a fontos megállapítással, hogy mindenkinek az a legkedvesebb, amit megélt életanyaga alapján a legkönnyebben tud befogadni. A közéleti költészet gazdagodásával gyarapodott azoknak a verseknek a száma, amelyeket a befogadó saját tapasztalataihoz tud hasonítani, így könnyebben válik számára értelmezhetővé. Természetesen vannak ezeken kívül a valóban szép versek, amelyek gyönyörködtetni akarnak, örömekre-bánatokra reagálnak a költészet szublimáló erejével: költészetünk tehát nem lett egyoldalúbb, csak hangsúlyai tolódtak el.

3. Hivatásos versolvasóként örömmel fogadom a költészet ilyen irányú gazdagodását, és ezeknek a verseknek a propagálásában nagy segítségemre vannak azok a költők, akik megújult ars poeticájukat a fentebb idézettekhez hasonlóan meg is fogalmazzák, igyekeznek újfajta törekvéseiket megértetni a befogadókkal. Persze ők is – mások is! – írnak szép, esztétizáló verseket is: én mindezek olvasását szívből ajánlom: gazdagabbá, értékesebbé teszük életünket. De ami a legfontosabb: helyettünk mondanak ki fontos, súlyos dolgokat. Hogy is van ez? „Már megint a költők. Magyarországon mindig ők.”

Vasy Géza

A kérdések kulcsszavai: a mai költészet, az olvashatóság, a befogadó. Mindegyik fogalom értelmezése sokféle szinten lehetséges, s nyilván ettől is függenek a válaszok. Mert például mi nevezhető költészetnek? Az átlagember, aki remélhetően érettségizett valamikor, kapásból azt válaszolná, hogy az, ami versben van írva. A valóság persze korántsem ilyen egyszerű, hiszen nem minden költői mű íródik versformában, s nem minden versformájú szöveg nevezhető költőinek. Sokkal fontosabb azonban az esztétikai értékszempont érvényesítése. Manapság, de ez így volt ötven, száz, meg talán ötszáz éve is, még az iskolázottabb emberek többsége sem képes értékszempontok alapján megkülönböztetni a magukat irodalmi-nak nevező szövegeket. A magyarság körében most él körülbelül háromszáz olyan költő, akinek több-keve-

sebb rendszerességgel megjelennek kötetei, s azoknak némi kritikai visszhangja is van, s akik tagjai valamelyik elismert irodalmi szervezetnek. De létezik talán kétszer annyi versfaragó, aki kötetben kiadja írásait, hol rokonibaráti támogatással, hol különböző szervezetek segítségével. Ők is részt vesznek író-olvasó találkozókon, ők is hiszik, róluk is terjesztik, hogy költők, pedig féltehetségek, amatőrök, dilettánsok. Ám ha például egy ötezres lélekszámú település könyvtárában, más kulturális intézményében bemutatják őket, miért gondolná azt a jámbor közönség, hogy nem igazi költővel találkozik, főként a lelkes méltatást, a híres színész versmondását meghallgatva. S így válhat valaki a kisváros, a megye, a fővárosi kerület „művésze”.

Írjon, publikáljon mindenki, ha kedve van hozzá, hiszen minden mű-

vészeti ághoz, sőt minden emberi tevékenységhez jogunk van amatőrként csatlakozni, s az amatőrség segíthet az önismeretben, az önkiteljesítésben. De ne ezt az értékszintet tegyük mércévé, hanem a klasszikusokat.

És miként értsük azt, hogy „mai” költészet? Én például éppen 1956-ban kezdtem el kortárs költőket olvasni, s ezzel a szenvedéllyel azóta sem hagytam fel. Ami akkor újdonság volt, az hatvan év elteltével már az irodalomtörténet része, de az én emlékezetemben megmarad kortársinak, mainak például Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc költészete, ugyanakkor velük a mai középiskolások már régi, „múlt századi” szerzőként találkozhatnak, ha a tanterv és a tanár erre módot ad. Egy tizenévesnek nyilván a 21. század a megélt jelenkor, a negyvenesnek az 1990 utáni időszak, aki pedig az 1920-as években született, az ifjan még a Nyugat, majd a Magyar Csillag friss számait is kézbe vehette. Mindazonáltal azt feltételezem, hogy a körkérdés gyakorlati szempontból a közelebbi, történelmivé még nem vált jelenkort tekinti mainak. Szűkebben tehát a 21. századot, kissé tágabban pedig az 1990 óta eltelt időt. S a kérdés mögött kimondatlanul ott van az a feltételezés is, hogy ez a mai költészet esetleg nehezebben olvasható, mint a korábbi.

Létezik tehát az alkotó, aki egyébként maga is olvasó, a létrejött mű és a befogadó. A modern szakirodalom számon tartja a tájékozott olvasó fogalmát. A tájékozottságnak nem előfeltétele a bölcsészdiploma. Műértővé válni nem oklevelek sokaságával lehet, hanem – az irodalomban például – mindenekelőtt sok-sok olvasással, amely az érettséggel, a diplomaszerezéssel nem befejeződik, hanem az alapok megszerzése után

igazából elkezdődik. S a legnagyobb baj ma éppen az olvasással van. Hiteles olvasásszociológiai felmérések tanúsítják, hogy egyre több ember egyre kevesebb időt tölt olvasással, s azon belül csökken az irodalomolvasásra fordított idő. Ráadásul egyre fogyatkozik a klasszikus szerzők iránti érdeklődés. A vizsgálatok elsősorban persze a prózaolvasással foglalkoznak, hiszen érettségi után a legtöbb ember verseskönyvet még rémálmában sem vesz kézbe. Örömmel dobja el középiskolai irodalomkönyveit és szöveggyűjteményeit is, pedig azok egy megőrzendő klasszikus minimumot tartalmaznak, amelyek dédszülőkorukban is érvényesek lesznek.

A középiskolai irodalomtanításnak az ismeretátadás, a személyiségformálás mellett az lenne a fő feladata, hogy alapozza meg az életen át való értő olvasás igényét. A 18 éves fiatal irodalomértése alapszint, a „középfok” eléréséhez további évek lennének szükségesek, s aki törekszik erre a magasabb szintre, a költészetet gyakran az is mellőzi. Számos magyarázat található az olvasással kapcsolatos gondokra, de az kifejezetten döbbenetes, ami a bölcsészhallgatók kapcsán tapasztalható. Nekem is voltak élményeim, de nyugdíjasként egyre gyakrabban hallom magyar szakosokat oktató tanároktól, hogy az ifjak nem szoktak olvasni, legfeljebb azt, ami kötelezően elő van írva, s ezt ellenőrzik is. Ma természetes, hogy a diplomáig eljutva sem olvasnak el többet egy vagy két Jókai-, Mikszáth-, Móricz-regénynél. S ha nem volt róla szemináriumi foglalkozás vagy előadás, alig tudnak többet Babitsról vagy Kosztolányiról annál, amennyi a középiskolai tankönyvben található. Jó pár éve hallottam, hogy egy diák a Móricz Erdély-trilógiájáról szóló tételt

húzta ki a szigorlaton. Pár mondat után kiderült, hogy nem olvasott semmit a műből, s azért nem, mert nem érdekelte. Remélem, nem tanárként dolgozik. Vagy pályatársa annak, aki közölte diákjaival, hogy Madách drámai költeményét nem kell elolvasni? Sajnos egyre több olyan tanár van, aki nyilvánosan hirdeti, hogy olyan könyveket kell olvastatni, főleg a 10-15 éves korosztályban, amelyek „érdeklík” őket. Nem tudom, mi lenne, ha a többi tantárgy anyagát is aszerint kezdenék el átalakítani, hogy mi érdekli a diákot. A Rákóczi-szabadságharc ugyanúgy feleslegessé válhat, mint a másodfokú egyenletek?

Mindebből az következik, a költészetnél maradva, hogy egyre kevesebb olvasmányélmény alapján kellene versszeretővé és versértővé válni. Ráadásul a lírai művek értő befogadása követeli meg a legtöbb hozzáértést, a legnagyobb fokú tájékozottságot. A jelenkor lírája feltételezi a múlt, a klasszikus anyag ismeretét, a történeti folyamatot, abban a sokféleséget és a megteremtett egységet. Egyetemisták a hetvenes években, s harminc évvel később is azt mondták, hogy Nagy László nehezen érthető, Juhász Ferencet pedig hasonló híre miatt kézbe sem vették. A befogadásnak tehát mindig voltak korlátai még a tájékozott vagy annak vélt olvasók körében is. Egy mű befogadása ugyanis csak felszínesen tekinthető szórakozásnak, valójában komoly szellemi munka. Erre próbálnak nevelni bennünket, s nevelhetjük mi is önmagunkat. De vajon miként válhat tájékozott versolvasóvá az, aki egyáltalán nem ismeri az avantgárdot, s talán egyetlen Kassák-verset olvasott valaha. Aki nem találkozott prózaversekkel, szürrealizmussal s még mennyi más mindennel?

A mai költészet tehát nagyon sokféle, egymással olykor beszélő viszonyban sem létező befogadói tapasztalatra építhet csupán. Az egyik póluson ott vannak a tájékozott olvasók, élükön magukkal a költőkkel és kritikusaikkal, középen a naiv olvasók, a másik póluson pedig azok, akik néha, véletlenszerűen találkoznak egy mai költő versével. Ünnepevényen, tévében, máshol. Ők a verset nem olvasók. Egyetlen évtizednyi életidő után egyre jobban elmosódnak az iskolai emlékek, esetleges élmények, s a költészetből a legtöbb ember életében annyi marad, hogy a gyermekének, majd évtizedek múlva az unokájának olvas fel, jó esetben Weöres Sándor gyermekverseiből.

Magyarán: a mai költő aligha veheti figyelembe az olvasóközönséget. Még a szakmaival is baj van, ugyanis kettészakadt, de inkább még többfelé. Közhely manapság, hogy már a költők sem olvassák egymást, de ezt inkább úgy értsük, hogy a baráti körökön belülről korlátozódik a figyelem. Egyébként ez természetes dolog, de régebben csak az idősök körében volt gyakorlat. Vas István például így vallotta be ezt: „Folyóiratot ha néha még / fellapozok izgatottan / Mindig a te versedért” (*Születésnap i rigmus Illyés Gyulának*). Marad tehát az, amit Arany János vallott: „Van hallgatód? Nincsen? / Te mondd, ahogy Isten / Adta mondanod. Bár pusztá kopáron / Mint tücsöké nyáron / Vész is ki dalod.”

Az így – vagy bármiként – megszülető költészet olvashatóságának voltaképpen nincsenek határai sem a kritikus, sem az értő, sem a naiv olvasó szempontjából. A befogadás rejtélyes dolog. Előfordulhat, hogy egy költemény számunkra való értékeit csak a harmadik olvasás után fedezzük fel, s az is lehet, hogy erre

az olvasásra csak évtizedek múltán kerül sor. S amit remekműként értékelünk, annak is más és más arculatát fedezhetjük fel egy későbbi olvasás alkalmával. Esetleg csalódhatunk is korábbi lelkes értékelésünkben. Ez leggyakrabban éppen a kortárs költészet kapcsán következhet be, mert a kritikus és minden más értő olvasó hajlamos a téves értékelésre.

A kritikus pályakezdőként inkább kapja a feladatokat, később már választhat is. Eleinte mindenkiről szívesen írna, hogy mindenkit jól megismerhessen, később választ magának „szakterületet”, főként ha egyetemen tanít, s egyre inkább irodalomtörténésszé válik, bár a jelenkor és a közelmúlt határán. Én 1968 óta legalább harmadfélszáz új verseskötvről írtam kritikát folyóiratban, napilapban, vagy ötven portrét, verselemzést. A kilencvenes évek első felében elkezdtem a Forrás hasábjain egy vers-kritikai sorozatot, összesen 114 új könyvről írtam, s ezek sokkal később könyvbe gyűjtve is megjelentek (*Versekhez közelítve*, 2006) Se életkor, se irányzat, se táborba tartozás nem befolyásolt, de munkám teljesen visszhangtalan maradt, s a folyóirat is belefáradt. Inkább monográfiákat írtam: Nagy Lászlóról, majd Kormos Istvánról, könyvnyi tanulmányt Illyés Gyuláról, Juhász Ferencről, Csoóri Sándorról, a Kilencokről. Akikről pedig nem írtam, azokat is tanítottam, illetve tankönyvfejezeteket készítettem róluk. Csak példaként említem Weöres Sándort, Kálnoky Lászlót, Jékely Zoltánt, Szilágyi Domokost, Kányádi Sándort.

Azóta is inkább tanulmányokat készítek, írószövetségi elnökségem három éve alatt pedig elzárkóztam a kritikáirástól, mert nem tartottam volna

ildomosnak. Új verseskötvről kritikát tíz év alatt alig készítettem. Ideírom a szerzők nevét, őket egyértelműen tudom olvasásra ajánlani: Ágh István, Csoóri Sándor, Juhász Ferenc, Kiss Anna, Kiss Benedek, Kovács István, Nagy Gáspár, Tamás Menyhért, Tóth Krisztina. Kiegészítem ezt a névsort azokkal, akikről az utóbbi három évben portrét, elemzést, esszét írtam: Bella István, Buda Ferenc, Konczek József, Marsall László, Serfőző Simon, Utassy József és újra: Kiss Benedek, Nagy Gáspár, Tamás Menyhért. Látható, hogy vannak visszatérő nevek, hiszen egy hosszú pálya során a kritikusnak kialakul a törzsgárdája, s bár nem zárkózik el olvasóként az új nemzedékektől, írni már nem kíván róluk. Nem annyira felfedezni akar, hanem őrizni, tudatosítani az értékeket. Azért ebben az évszázadban is fedeztem fel tájékozódó olvasóként magamnak fiatal, azóta már elismerést szerzett költőket, például Nagy Gábort, Szentmártoni Jánost, Zsille Gábort. Másokra meg barátok, ismerősök, kritikák hívták fel a figyelmemet. A legnagyobb olvasói öröm mégiscsak a rátalálás. Soha nem feledhetem, hogy harmadik gimnazistaként felfedeztem Juhász Ferenc addigi életművét, s azt diáktársaimmal is megoszthatam még 1959-ben, ők pedig hozták Weörest, Pilinszkyt, Nagy Lászlót. Még a tanárok se nagyon ismerték őket, akkori kortárs költőket. Aztán egy évtizeddel később elismerő kritikákat írhattam Ágh Istvánról, Bella Istvánról, Buda Ferencről, Mezey Katalinról, Petri Györgyről. Kritikákban, tanulmányokban, antológiákban mutathattam be nemzedékemet s a még fiatalabbakat. Kiket ajánlottam? Akikben láttam a tehetséget és a teljesítményt.

Vilcsek Béla

A folyamat, cicafül, a folyamat!
(Esterházy Péter)

Mi a művészet? Mi a költészet? Ezek azok a kérdések, amelyekre pontos válasz nem adható. Szerencsére. Művészetnek és költészetnek mindig is volt és marad(t) egy olyan rejtett tartománya, amely nem elemezhető és nem (meg)magyarázható. Kritikus és irodalomtörténész jó, ha eredendően tisztában van ezen a téren a maga korlátaival és korlátozottságával.

„A művészet metafizikai ösztön megnyilatkozása, és transzcendens jelentőségű” – mondja a huszadik század elején írott, a modern művészet alapvetésének szánt *Halálesztikájában* a költő, drámaíró és filmesztéta Balázs Béla. Megítélése szerint semmi értelme természeti szép és művészeti szép megkülönböztetésének, amellyel az esztétikák évszázadokon át fáradoztak. A művészetnek nem a valóság szépségeivel kell versenyre kelnie. A művészet a szépséget éppen az által éri el, amit a művész felfedez a természetben, és azáltal, hogy azt művész fedezi fel. A műalkotás „nem egy élet a sok közül, hanem az életet ábrázolja”. Ez a magyarázata annak, hogy a művész akkor fordul alkotás szándékával az élet jelenségeihez, amikor azok számára „szimbolikus jelenésekként”, „álomszerű víziókként” jelennek meg: „mikor álommá lesz az élet, akkor lesz életté az álom”. Műalkotás létrejöttének ez az álomszerű élettéltetés vagy életszerű álomlátás a különleges pillanata: „A művészet az élet öntudata.”

Néhány évtizeddel később az ifjú egyetemista és pályakezdő költő, Weöres Sándor, *A vers születése* címmel írott doktori értekezésében már úgy érvel, hogy a közkeletű vélekedéssel ellentétben a művészet (az alkotás) önmagában véve sem nem teremtés, sem nem anyaság. A művész valójában teremtő és szülő is egyben. Szabadon alkot, ám gátak között. Ezeket a gátakat alkotta, a külső körülmények és az önként vállalt formai kötöttségek egyaránt és együttesen jelentik. A művészet szabad alkotás, melynek egyedüli célja, hogy a befogadóban különleges rezonanciát, gyönyörködést, szépségérzetet keltsen. A művészet: „szépséggé rögzített emberi megnyilvánulás”. Az alkotói folyamatnak négy, egymástól elválaszthatatlan mozzanata van: az ihlet, az élmény, a kialakulás és a kidolgozás. Az ihlet, minden ellenkező híreszteléssel szemben, egyszerűen „műalkotásra alkalmas kedélyállapot”, „különleges szellemi konstelláció”, „értelmi és idegi koncentrálttság”. Nem több, és nem is kevesebb. Az élmény, az ihlettel ellentétben, elsősorban nem befelé, hanem kifelé irányul, s legyen bármily lehangoló is ez az olvasó számára, többnyire valamely korábbi irodalmi példához vagy olvasmányélményhez kapcsolódik. Műalkotás születéséhez az ihlet és az élmény ellentétes irányultságának összhangba kell kerülnie. Ugyanez a helyzet a másik két alkotási mozzanattal, a kialakulással és a kidolgozással. A kialakulás alapvetően ösztönös, öntudatlan tevékenység, s időben a legritkább esetben esik egybe az élmény mozzanatával. Egy vers formálódására nincsenek általános szabályok; a kiváltó élmény és a vers megszületése között akár évek is eltelhetnek. Míg a kialakulás főként passzív, egyszerre értelmi és érzelmi tevékenység, addig a kidolgozás csaknem kizárólagosan

aktív és tudatos. Ez a megírás, a végső formába öntés, a rögzítés időszaka. Mikor a költő töröl, rövidít, a metrumot vagy a rímet csiszolja. Mai közkeletű kifejezéssel, amikor szöszöl, szöszmötöl a szöveggel. Ez az alkotói munka leginkább szakmai-mesterségbeli része. Csak a dilettáns vagy képzetlen költők gondolják, hogy az alkotásnak ez a fázisa megspórolható. Egyébként meg más szabály nincsen: „Minden a minőségen áll vagy bukik.” A minőséget pedig két alaptényező határozza meg: a képzelőerő és a mesterségbeli tudás. Van, aki hibátlanul versel, műve mégis menthetetlenül szürke marad. Van azonban, aki botladozva illeszti össze a verslábakat, mégis tagadhatatlanul művészi értéket teremt. Igaz: a legnagyobbaknál, a legkiválóbbaknál a két tényező, valamilyen rejtélyes oknál fogva, rendre összhangba kerül.

A költő, ha valóban az, nem szólhat másról, mint a mesterségről. Élete a szakmája, szakmája az élete. Számára minden tény, adat, eset és esemény, érzés vagy benyomás mesterségbeli kérdés. Minden addig és annyiban érdekes, amíg és ahogyan az művészi formába önthető. A költészet tétje: az élet, az életben maradás: maga a költészet. A kritikus-értelmező, ha valóban annak vallja magát, sem szólhat másról, mint e mesterség által költészetté formált életről és e költészet által megformált életről. A kritikus-értelmező élete, legyen bármily meglepő, szintén maga a költészet, a kritikusnak-értelmezőnek, hangozzék bármily hihetetlenül, hasonlóképpen a költészet az élete. Számára minden költői tény, adat, eset és esemény, érzés vagy benyomás ugyanúgy mindenekelőtt mesterségbeli kérdés. Minden addig és annyiban érdekes a számára, amíg és ahogyan az művészi formába önthető. Tudnunk kell azonban, hogy ami a költő számára végcél (a műalkotás létrehozása), az a kritikus-értelmező számára kiindulópont (a műalkotás szellemi birtokbavételének kezdete). Kettejük azonos szellemiségű, de ellentétes irányú törekvése szerencsés esetben akkor találkozik, találkozhat és vezet, vezethet kölcsönösen eredményre, ha egy-egy kötet vagy életpálya kivételesen telített pillanatát sikerül költőileg és szakmailag egyaránt hiteles és érvényes módon megragadni, s nem kevésbé fontos szempont: az olvasót-befogadót sikerül hasonlóképpen költőileg és szakmailag egyaránt hiteles és érvényes alkotói tevékenységre készíteni, a sokat emlegetett esztétikai élményben, hogy ne mondjuk: esztétikai élvezetben részesíteni.

A Napút szerkesztősége által felvetett első két kérdés, a fentiek alapján, érvényét veszti. Önmagukban, egymástól elszigetelten egyikük sem vizsgálható, és nem is válaszolható meg. Nem, a mai költészet olvashatóságának és befogadói tapasztalatának nincsenek határai! Hacsak az írói és olvasói felkészültség, invenció és szakmai tudás nem tekinthető annak. A (poszt)modern irodalomtudomány régi és ma már közhelyesen evidens felismerése az, hogy az irodalmi műalkotás nem szoborszerű építmény, vagy főként nem keresztrejtvény. Nem muzeológiai tárgy vagy egyetlen helyes megfejtést igénylő szellemi próbatétel. Az írói és olvasói szubjektum soha nem üres lap, nem tabula rasa, nagyon is ismeri a műfaj, egyéb művek példáit, normáit, szabályait, és képes fikció és valóság, a nyelv műbeli poétikai és gyakorlati funkciójának összevetésére is. Az úgynevezett irodalmi folyamat három meghatározó eleme (író – irodalmi mű – olvasó, alkotás – alkotottság – befogadás) közötti folytonos dialógusviszony áthidalja, jó esetben áthidalhatja az időbeli távolságot. A collingwoodi

és gadameri kérdés-felelet elv érvényesülése és érvényesítése pedig (a mű mint eredeti válasz – jelenlegi kérdés – új megoldás) az irodalmi szöveg újabb és újabb konkretizációját teszi lehetővé. A korlátolt vagy lezárt élvezetet és ismeretet nyújtó irodalom és irodalomtudomány képzete illúzió. A különféle megközelítések és szempontok érvényesítése és érvényesülése egyaránt hasznosnak bizonyulhat mind az alkotás, mind a befogadás során. Az irodalmi kérdésekről és művekről folytatott beszélgetés szabadsága, nyitottsága és folyamatossága létkérdés. Akárhogyan is: a lényeg úgyis szöveg – szépírói és kritikusi szöveg – és olvasó együtt munkálkodása közben és annak eredményeképpen történik. Szerényen tudomásul kell azonban venni, hogy ennek az együttműködésnek a sikerességéhez az értelmező legfeljebb hozzájárulni képes. Feltéve, hogy állításai vagy megállapításai meghallgatásra találnak.

S akkor végezetül röviden a személyre szabott kérdésről. Jó negyedszázados oktatói, irodalomtörténeti és kritikusi munkám során egyre inkább meggyőződésemmé vált, hogy mindenféle belharcok és háborúskodások, szakmáféltség és presztízsharcok közepette is leginkább azt kell tudatosítanunk magunkban: ha az irodalomtudomány (az irodalmi kérdésekről és művekről folytatott beszélgetés) komolyan gondolja paradigmaticus vágyai megvalósítását, célt csak akkor érhet, ha megteremti részterületei – irodalomelmélet és irodalomtörténet, kritika és műértelmezés, filológia és textológia – összhangját. A huszonegyedik század irodalomtudósának, tetszik, nem tetszik, egyszerre kell elméleti vértettséggel, történeti felkészültséggel, az interpretációs stratégiák iránti fogékonysággal s a szövegkeletkezés módszertanában való jártassággal rendelkeznie. Oktatói és kutatói érdeklődésem mind ez ideáig elsősorban a magyar irodalom két, korszakváltónak gondolt időszakára és alkotóira irányult: a huszadik század elejére és a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójára. Esszéiben és tanulmányban, tankönyvben és segédletben, költői életrajzban és monográfiában, elméleti és történeti munkában vizsgáltam a Nyugat szűkebb és tágabb körének tevékenységét (Babits Mihály, Hubay Miklós, József Attila, Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós), a budapesti bölcsészkar Jelenlét című periodikájának második nagy kirajzását (Petőcz András, Sajó László, Turczy István, Zalán Tibor), valamint napjainkban a szolnoki Eső című folyóirat és a szlovákiai magyar irodalom máig kevésbé ismert alkotóinak tevékenységét (Balázs F. Attila, Cselényi László, Jenei Gyula, Kulcsár Ferenc, Lázár Balázs, P. Nagy István, Rékasy Ildikó, Tóth László, Tózsér Árpád, Varga Imre). Az említettek mindegyikét jó szívvel és tiszta lelkiismerettel ajánlom a tisztelt olvasó figyelmébe.